

CENTRINĖS BANKININKYSTĖS KONVERGENCIJA STOJANT Į EUROPOS SĄJUNGĄ

Stasys Kropas

Lietuvos bankas
Gedimino pr. 6, LT-2001 Vilnius
El.p. skropas@lbank.lt

Straipsnyje nagrinėjama centrinės bankininkystės konvergencija šaliai stojant į Europos Sąjungą, analizuojami ir vertinami pokyčiai, susiję su naujo Lietuvos banko įstatymo priėmimu Eurosistemos vystymosi raidos kontekste.

Pagrindiniai žodžiai: konvergencija; naujas Lietuvos banko įstatymas; Eurosistema

Įvadas

Europos Sąjungos (ES) šalių centriniai bankai (CB) – tai institucijos, kurios bene labiausiai turi keistis monetarinės integracijos procese. Atskirų narių nuoseklus jungimasis į darniai funkcionuojančią sistemą apima keletą dimensijų. Europos centrinių bankų sistema (ECBS) jau šiuo metu turi trumpą, bet vertingą patirtį šioje srityje, nors transformacijos procesas toli gražu nėra baigtas.

Kita vertus, pasirengimas stoti į ES apima nuoseklius pakeitimus šalių kandidačių į ES centrinėje bankininkystėje. Nėra jokių bendrai nustatytų reikalavimų, pagal kuriuos šis procesas turėtų būti vykdomas. Europos centrinio banko (ECB) suformuluotos nuostatos dokumente „Eurosistema ir stojimo į ES procesas“ [15] parodo šios institucijos požiūrį į šalių kandidačių CB kaitos procesą. Tai bene pirmas oficialus dokumentas šioje srityje. Centriniai bankai, vadovaudamiesi šiuo dokumentu ir atsižvelgdami į šalių kandidačių į ES specifiką, kuria savo raidos strategiją. Naujo Lietuvos banko įstatymo priėmimas svarbus etapas šiame procese. Straipsnio tikslas – įvertinti naujo Lietuvos banko įstatymo nuostatų reikšmę, nustatyti tolesnes kaitos kryptis, kaip atskaitos tašką imant Eurosistemos* jau apibrėžtas ir kai kurias besiformuojančias jos pačios plėtos kryptis.

Straipsnyje pirmiausia analizuojamas Lietuvos banko statuso pasikeitimas ir nepriklausomumo svarbos aspektai bei pasikeitusio tikslo implikacijos. Vėliau nagrinėjamos tolesnės Lietuvos banko kaitos kryptys, kurias autorius apibrėžia kaip konvergenciją Eurosistemoje besiformuojančio etalono link. Straipsnyje išskiriama semantinė, operacinė ir funkcinė konvergencija, daugiausia dėmesio skiriant pastarajai.

1. Naujas Lietuvos banko statusas – konvergencijos prielaida ir sąlyga

Centrinių bankų nepriklausomumo svarba ekonominėje literatūroje gana aiškiai apibrėžta ir pasitvirtinusi praktikoje. Empiriškai įrodyta CB nepriklausomumo laipsnio ir infliacijos šalyse koreliacija. Taigi nepriklausomumas traktuojamas kaip mažos infliacijos prielaida. Skiriamos dvi infliacijos priežastys: 1) izdo nuolatinio deficito finansavimas naudojant senjoražą ir 2) priemonių finansavimas ekonominių sunkumų laikotarpiu [4].

Nė viena iš šių priežasčių nėra labai aktuali Lietuvos atveju. Valiutų valdybos modelio įvedimas ir su tuo susijęs spartus defliacijos procesas labai sugriežtino fiskalinės politikos sąlygas, tačiau nei viena Vyriausybė, nei akademinė visuomenė nekėlė klausimo dėl sunkumų, atsirandančių dėl mažos infliacijos, ir mažą infliaciją vertino kaip

*Eurosistemą sudaro ECB ir ES valstybių narių, kurios įsivedė eurą, centriniai bankai.

■ Stasys Kropas – docentas, socialinių mokslų daktaras, Lietuvos banko valdybos narys, Lietuvos banko Tarptautinių ryšių departamento direktorius. Nuo 2001 m. liepos 24 d. – Tarptautinio valiutos fondo Šiaurės ir Baltijos šalių vykdančiojo direktoriaus patarėjas Vašingtone.

Veiklos sritys: Ekonominė ir pinigų sąjunga, integracija, tarptautinės finansų organizacijos.

svarbiausią laimėjimą. Daugelio šalių kandidačių į ES centriniams bankams nepriklausomumas ypač svarbus konvergencijos (konvergencijos sąvoka detaliau bus analizuojama šiame straipsnyje) prasme. Šie centriniai bankai ne tik turi pasirengti dalyvauti ECBS, bet, o tai ne mažiau svarbu, leisti finansų sektorių ir pinigų politikos vykdymą reglamentuojančius juridinius aktus, kurie atitiktų Europos Bendrijos *acquis* reikalavimus. Be atitinkamo nepriklausomumo lygio būtų labai sudėtinga, reaguojant į dinamišką ECBS raidos procesą, operatyviai įgyvendinti plėtros strategiją ir keisti monetarines sąlygas, priimant juridinius aktus.

Tuo remiantis galima teigti, kad šalių kandidačių CB nepriklausomumas yra būtina jų konvergencijos prielaida ir sąlyga. Todėl visiškai pagrįsta yra ES ir ECB nuostata, kad šalių kandidačių CB statusas būtų suderintas su Bendrijos *acquis* gerokai anksčiau, negu planuojama įstojimo į ES data.

Centrinio banko nepriklausomumo sąvoka ES teisėje buvo ypač detaliai išplėta ir apima institucinius, asmeninius, funkcinius ir finansinius aspektus. Todėl pakeitimai, susiję su šių nuostatų teisiniu reglamentavimu, apima daugelį Lietuvos banko įstatymo skyrių. Lietuvos banko įstatymo 3 straipsnis labai aiškiai nusako, kad, įgyvendindamas šio įstatymo nustatytus tikslus ir atlikdamas savo funkcijas bei vykdydamas veiklą, Lietuvos bankas yra nepriklausomas nuo Lietuvos Respublikos valstybės institucijų ir įstaigų bei kitų įmonių, įstaigų ir organizacijų [6]. Tai jokių būdu nereiškia, kad Lietuvos bankas tampa valstybe valstybėje, kaip kažkada buvo mėginama aiškinti šią nuostatą, o tik parodo šiuolaikinę kompetencijos ir atsakomybės pasiskirstymą tarp valstybės institucijų. Centrinio banko atskaitomumas už jo veiklos efektyvumą, priėmus naują įstatymą, tampa skaidresnis – naujame įstatyme numatyta, kad Lietuvos bankas viešai skelbs metų ataskaitą, kurioje pateiks informaciją apie pagrindinius pinigų politikos uždavinius ir jų vykdymą, o Lietuvos banko valdybos pirmininkas du kartus per metus teiks pranešimus Seimui apie Lietuvos banko pagrindinio tikslo įgyvendinimą, funkcijų vykdymą ir bankų sistemos būklę.

Banko ir Vyriausybės santykiai šiuo aspektu labai aiškiai apibrėžti. Bankas įgaliotas palaikyti Vyriausybės ekonominę politiką, kiek tai neprieštarauja Lietuvos banko pagrindiniam tikslui, Lietuvos banko valdybos pirmininko dalyvavimas Vyriausybės posėdžiuose tapo savanoriškas, bet neprivalomas. Valdybos pirmininko, jo pavaduotojų ir valdybos narių atleidimo iš pareigų pagrindai suvienodinti su ECBS pagrindais.

Naujame įstatyme yra labai svarbi nuostata, suteikianti Lietuvos banko valdybai teisę tvirtinti Lietuvos banko biudžetą, metinę kapitalinių investicijų sąmatą, nustatyti finansinės apskaitos politiką, turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo tvarką, darbuotojų darbo apmokėjimo sąlygas.

Įstatyme taip pat įrašyta aiški nuostata, draudžianti skolinti Vyriausybei ir kitoms valstybės vykdomosios valdžios įstaigoms, valstybės ir savivaldybių įmonėms arba pirminėje rinkoje pirkti jų vertybinių popierių. Taip įtvirtinamas atviros rinkos principas, draudžiantis kuriam nors rinkos dalyviui turėti pranašumų.

Tačiau reikia skirti nepriklausomybę *de jure* ir *de facto*. Nors *de jure* Lietuvos banko nepriklausomumas buvo pakankamai neblogai vertinamas ir iki naujo įstatymo priėmimo, tačiau *de facto* (jis dar kartais matuojamas centrinių bankų valdytojų pasikeitimo indeksu) ilgą laiką buvo vienas iš žemiausių pasaulyje. Taigi *de facto* Lietuvos banko nepriklausomumas priklausys nuo to, kaip sėkmingai jis naudosis įstatymo suteiktomis galimybėmis vykdydamas savo funkcijas.

2. Lietuvos banko tikslo pasikeitimą svarbu visapusiškai įtvirtinti

Naujame Lietuvos banko įstatyme nustatyta, kad Lietuvos banko tikslas – „siekti kainų stabilumo“. Pirmuose įstatymo projekto variantuose buvo numatyta šio tikslo įgyvendinimą atidėti iki tam tikro laikotarpio. Tik detaliai įvertinus ES institucinę aplinką, buvo pasiūlyta Lietuvos Respublikos Seimui suderinti Lietuvos banko tikslą su Bendrijos

acquis jau priimant naują įstatymo redakciją. Seimo įtvirtinta nuostata dėl naujo tikslo yra ypač reikšminga, kadangi įstatymiškai įtvirtina Lietuvos orientaciją į ES Sutartyje užfiksuotas vertybes ir tikslus. Kad šis procesas nėra paprastas, įrodo ir tas faktas, kad net šios srities specialistai, dar neišgaliotus Lietuvos banko įstatymui, išreiškė abejonių, ar pagrįstas šio tikslo siekimas [9].

ES nuostata siekti kainų stabilumo yra viena iš pamatinių vertybių, užfiksuota „Europos konstitucijoje“ – ES Sutartyje, kur pasakyta, kad „svarbiausias ECBS tikslas yra palaikyti kainų stabilumą“ [3, p. 199]. Visa kita, kas susiję su šios sampratos detalizavimu, vertinimu, siekimo politikos ir strategijos formulavimu bei įgyvendinimu buvo palikta ECB kompetencijai. ECB Valdancioji taryba nutarė, kad kainų stabilumo tikslas, kuris matuojamas suderintu vartojimo kainų indeksu, bus nustatomas ir viešai skelbiamas visuomenei. ECBS siekia, kad vartojimo kainų indeksas vidutiniu laikotarpiu būtų 0–2 procentai. Kadangi tikslo ribos nėra periodiškai keičiamos, reiškia, kad ne tik šalys ES narės atsisako infliacijos, kaip ekonominės politikos priemonės, bet ir pati ES, net ir įvertindama ciklišką ekonominės raidos pobūdį, taip pat atsisako infliacijos, kaip politinės ekonominių sunkumų sprendimo priemonės, ir yra pasiryžusi sumažinti išorinių šokų poveikį vartojimo kainų lygiui.

Vadinasi, Lietuvos banko tikslo pakeitimas – svarbus žingsnis siekiant Bendrijos uždavinių: „skatinti suderintą ir subalansuotą ekonominę veiklą, tolygią ir be infliacijos plėtrą, atsižvelgiant į aplinkos apsaugą, padėti siekti didelės ekonomikos funkcionavimo konvergencijos, aukšto aprūpinimo darbu bei socialinės apsaugos lygio, gyvenimo lygio kitimo bei gyvenimo kokybės gerėjimo ir valstybių narių ekonominės bei socialinės sanglaudos ir solidarumo“ [3, p. 63].

Taigi šios svarbios nuostatos tampa priemone, kuria naudojantis plėtojami ekonominiai ir prekybiniai ryšiai ir kurią naudodami piliečiai saugiai galės taupyti ateities reikmėms, nes saugumo garantijos slypi „Europos konstitucijoje“ – ES Sutartyje.

Atlikus lito perorientavimą nuo JAV dolerio prie euro, Lietuvoje teisiškai iš esmės bus nustatyta šalies orientacija į analogiškų principų, kuriuos galutinai galėtume pasiekti įstodami į ES ir vėliau įvesdami eurą, įtvirtinimą.

Europoje šis procesas „nėra vien tik siekimas turėti naują valiutą. Eurais tampa bendru vienijimosi simboliu visiems Europos žmonėms, t. y. tuo, ką jie visi turi bendrai“ [2]. Taigi šis „filosofinis“ euro kontekstas labai platus, reikia tam tikro laiko, kad jis būtų pažintas bei pripažintas ir įgytas pasitikėjimas. Tai savotiškas kultūrinis ne tik šalių kandidačių į ES, bet kol kas ir ES šalių narių konvergencijos procesas.

Lietuvos banko tikslo pakeitimas dar nereiškia, kad tuojau pat turėtų būti pradedamas įgyvendinti analogiškas ECB nustatomas tikslas ir jo siekiama, to visiškai neįpareigoja ir ES teisinės nuostatos.

Šalys kandidatės stojimo į ES laikotarpiu gali pasirinkti joms priimtinausią infliacijos lygio politiką, tačiau akcentuojama, kad didelę infliaciją turinčiose šalyse ji turi būti mažinama [2].

Lietuvos atveju tai neturėtų būti didelė problema, kadangi fiksuotas lito kursas euro atžvilgiu bus veiksminga kainų stabilizavimo priemonė. Lietuvos bankas savo dispozicijoje turi pakankamai priemonių laikiniems likvidumo svyravimams šalinti [7]. Kita vertus, plačiaja prasme orientacija į šį tikslą nėra vien tik Lietuvos banko problema. Ji turi kur kas platesnį kontekstą ir siejasi su valstybės vykdoma išdo, ekonomine ir struktūrine politikomis, Lietuvos ūmonių plėtros strategija ir kitais aspektais.

3. Platus semantinės konvergencijos kontekstas

Konvergencijos terminas plačiai vartojamas ES. Nominaliai ir realiai konvergencijai vertinti ir politikai formuoti skirta nemažai studijų. Teisinės konvergencijos sąvoka, reiškianti teisinės sistemos nuoseklų suderinimą su ES reikalavimais, taip pat pastaruoju metu įsitvirtino ECB ir Europos Komisijos (EK) terminijoje.

Teisinė konvergencija artimai siejasi su semantine konvergencija, kurią galima apibūdinti kaip atitinkamų kategorijų geriausio atitiktens lietuvių kalba ieškojimą, o kai kuriais atvejais ir sukūrimą.

Semantinė konvergencija svarbi ne tik ES teisės sistemos reikalavimų tikslaus įgyvendinimo Lietuvoje prasme, bet ir tapataus kategorijų ir terminų, vartojamų ECBS supratimo prasme. Dauguma Lietuvos banko struktūrinių padalinių nuosekliai turės pasirengti efektyviam darbui ECBS, todėl ši aplinkybė bus svarbi banko efektyvaus funkcionavimo prielaida.

Kaip rodo monetarinės integracijos patirtis, tiksliausių kategorijų atitikmenų lietuvių kalba suradimas neretai užtrunka tam tikrą laiką, labai priklauso nuo atitinkamos srities specialistų ir kalbininkų geranoriško bendradarbiavimo ir ne visada duoda numatomų rezultatų.

Akivaizdus to pavyzdys buvo euro įvedimas 11 ES šalių, paskatinęs diskusijas ir Lietuvoje dėl šios valiutos lietuviško atitiktens pavadinimo. Lietuvių kalbos komisijos rekomendacijos eurui apibūdinti vartoti bendros valiutos sąvoką tiksliai neparodo jo prasmės ES. Eurais savo ekonomine prasme yra viena, unikali, be sudedamųjų dalių valiuta, už kurios politiką atsakinga ECBS. ECU ekonomine prasme buvo bendra valiuta (jos funkcionavimas buvo bendras ES šalių narių reikalas) ir ji funkcionavo šalia nacionalinių šalių narių pinigų sistemų. Taigi ES perėjimas nuo bendrų pinigų ECU prie eurų reiškė kokybiškai naują ir labai svarbų etapą ES ekonominės integracijos raidoje. Lietuvoje semantinė šios kategorijos prasmė nenusako jokios dinamikos, nes tiek ECU, tiek euras, kaip ekonominės kategorijos, apibūdinami taip pat – bendra ES valiuta.

Semantinės konvergencijos problematikai galima priskirti ir naujame Lietuvos banko įstatyme suformuluotą nuostatą dėl Vyriausybės konsultavimo. Lietuvos banko įstatymo 41 straipsnyje išdėstyta nuostata, kad „Lietuvos bankas gali konsultuoti ir teikti pasiūlymus Vyriausybei finansų rinkos ir valstybės išdo politikos klausimais“ [6], turėtų atitikti ECB teisę konsultuoti tam tikrais su ECB kompetencija netiesiogiai susijusiais klausimais ir būtinumu konsultuotis su ECB.

Ši centrinio banko konsultacinė funkcija pirmiausia yra susiaurinta tik finansų rinkos ir fiskalinės politikos klausimais. Be to, ji labiau artima tam tikroms konsultacinėms paslaugoms, kadangi ši nuostata įtraukta į Lietuvos banko kaip išdo agento funkcijas, kuriomis Vyriausybė gali naudotis arba nesinaudoti.

Tuo tarpu ECB konsultavimo funkcija turi kitą ir labai svarbią reikšmę. Ji reiškia ECB teisę ir pareigą išreikšti savo oficialią nuomonę dėl ES ar šalių narių ekonominės politikos dokumentų bei svarbių įstatymų, nors ir netiesiogiai susijusių su ECBS kompetencija. Tai reikštų, kad ir Lietuvoje, įgyvendinant šią *acquis* nuostatą, įstatymai, susiję (nors ir netiesiogiai) su Lietuvos banko kompetencija, taip pat ir Vyriausybės ekonominės programos nuostatos neturėtų būti priimamos nesikonsultuojant su Lietuvos banku. Ekonominės integracijos į ES sėkmė ateityje labai priklausys nuo to, kaip sėkmingai šios nuostatos bus įgyvendintos Lietuvoje. Tai jokių būdu nereiškia, kad Lietuvos banko nuomonė turi būti privaloma Seimui ar Vyriausybei, tačiau būtinumas „išklausti“ Lietuvos banko argumentus ir nuomonę suteiktų jo nepriklausomumo statusui Bendrijos teisės sistemoje įtvirtintą prasmę.

ECB, kaip institucija, funkcionuoja remdamasis tais pačiais nacionalinės kalbos vartojimo ir puoselėjimo principais kaip ir kitos ES institucijos, tačiau ECB vyraujanti darbinė kalba yra anglų, nors ECB būstinė yra Frankfurte (Vokietija), o Jungtinė Karalystė nėra Ekonominės ir pinigų sąjungos (EPS) narė. Visi dokumentai ir protokolai rengiami ir posėdžiai vedami anglų kalba. ECB Bendrosios ir Valdančiosios tarybos posėdžiuose taip pat yra vartojamos vokiečių ir prancūzų kalbos, kurios verčiamos į anglų kalbą. Taigi suprasti angliškai privalo visi šių valdymo organų nariai, nors reikšti savo mintis galima trimis kalbomis.

Į visas ES kalbas verčiami ECB dokumentai, susiję su įsipareigojimais dėl atskaitomybės: metų ir ketvirčių ataskaitos, taip pat oficialios ECB nuomonės šalių specifiniais klausimais ir rinkai jautri informacija. Visų kitų dokumentų, taip pat ir mėnesio ataskaitos vertimas yra šalių narių centrinių bankų kompetencija.

Vadinasi, semantinė konvergencija yra ypač svarbi siekiant, kad ECB „signalai“ ir nuostatos būtų tiksliai interpretuojami šalyse narėse. Kita vertus, bankininkystė yra ta veiklos sritis, kurioje rinkų plėtra ir efektyvumo siekimas diktuoja terminų standartizacijos būtinumą ir neišvengiamą anglų kalbos terminijos plitimą Eurosistemos šalyse, todėl nacionalinės terminijos būtinumas neturėtų tapti kliūtimi siekiant efektyvumo.

Ši problematika glaudžiai susijusi ir su Lietuvos banko operacine konvergencija, kuri nėra tik pasirengimas vykdyti ECBS pinigų politikos, atsargų valdymo, grynųjų pinigų išleidimo į apyvartą operacijas, suderinti apskaitos, informacinės sistemos, audito ir kitus principus (tai suprantama kaip „technologinis ir operacinis“ pasirengimas narystei ECBS), bet taip pat ir pasirengimas „kalbėti vienu balsu“. Šis terminas apima daug ECBS taisyklių ir procedūrų įgyvendinant politiką ir išreiškiant ECBS poziciją tam tikrais klausimais.

Lietuvos banko įstatymo 9 straipsnyje numatytos Lietuvos banko teisės aktų rūšys: Lietuvos banko valdybos nutarimai ir Lietuvos banko valdybos pirmininko įsakymai [6]. Tuo tarpu ECB skiriamos 2 teisės aktų rūšys: 1) teisės aktai, skirti kitoms institucijoms: reglamentai, sprendimai, rekomendacijos ir nuomonės; 2) teisės aktai, skirti Eurosistemai valdyti, numatantys griežtą šalies narės centrinio banko pavaldumą ECB – instrukcijos, nutarimai, veiklos kryptys. Kiekvienas šis aktas turi aiškias priėmimo bei vykdymo taisykles ir nėra vien tik teisės sistemos suderinimo objektas bei sąvadas taisyklių, pagal kurias Lietuvos bankas turi funkcionuoti kaip ECBS sudedamoji dalis.

4. Šalių narių centrinių bankų funkcijų suderinimas

Centrinių bankų funkcijos istorijos tėkmėje kinta [5]. Bendros ECBS funkcijos suformuluotos Europos Bendrijos steigimo sutarties 105 straipsnyje:

- nustatyti ir įgyvendinti Bendrijos pinigų politiką;
- vykdyti užsienio valiutų keitimo operacijas;
- palaikyti ir valdyti valstybių narių užsienio valiutos atsargas;
- skatinti mokėjimų sistemų sklandų darbą [3, p. 199].

Detaliau reglamentuoti šalių narių centrinių bankų funkcijas numatyta ECBS ir ECB statute [11, p. 7–8].

Šalių kandidačių į ES CB funkcijų tikslinimas turi būti orientuotas į pasirengimą vykdyti ir plėtoti šias funkcijas. Tačiau tai nereiškia, kad kitos centrinio banko funkcijos, nesusijusios su ECBS uždaviniais, negali būti centrinio banko vykdomos. Šalys pačios sprendžia, ar tikslinga ir naudinga priskirti kitas (pirmiausia išdo agento) funkcijas nacionaliniams centriniams bankams. Kadangi ES vykdant visas su ECBS sistemos uždaviniais susijusias funkcijas šalių narių CB ir ECB santykinai pagrįsti griežta pavaldumo hierarchija, ateityje autonomiškai vykdomų funkcijų apimtis priklausys nuo to, kokias iš jų šalių CB bus priskirta vykdyti nacionaliniu lygiu.

Istoriškai viena iš svarbiausių CB funkcijų buvo pinigų emisija, kuri tradiciškai tapo monopoline CB teise. Pinigų formų ir telekomunikacinių technologijų plėtra sudarė palankias prielaidas pasaulyje atsirasti ir kitiems emitentams. Net buvo pradėta abejoti centrinių bankų vaidmeniu šioje srityje ateityje. Europos Sąjungoje į šią tendenciją buvo reaguota nedraudžiant privatiems emitentams plėtoti šį verslą, tačiau šią teisę suteikiant tik kredito įstaigoms [12]. 2000 m. priimta direktyva dėl elektroninių pinigų įstaigų steigimosi, veiklos ir jų veiklos riziką ribojančios priežiūros. Ją įgyvendinti ES teritorijoje numatyta iki 2002 m.

Naujo Lietuvos banko įstatymo 6 straipsnyje Lietuvoje išimtinė teisė leisti pinigus suteikta Lietuvos bankui. Įstatyme pasakyta, kad „pinigų emisijos teisę turi tik Lietuvos bankas“ [6]. Jis „įstatymų nustatyta tvarka išleidžia į apyvartą ir išima iš apyvartos Lietuvos Respublikos pinigus“ [6]. Tiesa, šio straipsnio antros dalies formuluotė skirta monetų ir banknotų išleidimui, tačiau straipsnio turinys nepalieka jokių abejonių, kad Lietuvoje išskirtines teises emituoti pinigus turi tik Lietuvos bankas. Vadinas, Lietuvos banko išimtinė teisė leisti pinigus turėtų būti atitinkamai patikslinta pripažįstant ir privačių kredito įstaigų teisę dalyvauti pinigų emisijos procese, atitinkamai praplečiant kredito įstaigų apibrėžimą elektroninių pinigų įstaigoms ir numatant jų priežiūros procedūras pagal ES direktyvas.

Svarbiausia šiuolaikinių bankų funkcija, kuri natūraliai visose šalyse priskiriama bankams, yra pinigų politikos funkcija. ECBS turi išimtinę pinigų politikos teisę Euro-sistemos šalyse. Siekiant užtikrinti pinigų stabilumą ir reguliuoti pinigų pasiūlą, ECB suteiktas nepriklausomos institucijos statusas. Pinigų politikos funkcijos priskyrimas centriniams bankams iš esmės nekelia abejonių, o atsakomybės už kitų, glaudžiai tarpusavyje susijusių funkcijų (mokėjimų sistemos ir bankų priežiūra) priskyrimas konkrečiai institucijai atskirose šalyse nėra toks aiškus klausimas. Pirmą kartą Europos įstatymų leidėjai ECB vaidmenį mokėjimų sistemų srityje teisiškai apibrėžė Maastrichto sutartyje (1992), įpareigodami ECB „skatinti efektyvų mokėjimų sistemų funkcionavimą“ [3, p. 199].

ECBS ir ECB statuto 22 straipsnyje numatyta, kad „ECB ir nacionaliniai centriniai bankai gali sudaryti sąlygas ir ECB gali priimti reglamentus, kad būtų užtikrintas veiksmingas ir patikimas kliringo ir mokėjimų sistemų funkcionavimas vykdant atsiskaitymus Bendrijoje ir su kitomis šalimis“ [11, p. 16].

Lietuvos banko įstatyme taip apibrėžtos Lietuvos banko funkcijos šioje srityje: „kuria ir valdo tarpbankinę lėšų pervedimo sistemą ir nustato reikalavimus tarpbankinės lėšų pervedimo sistemos dalyviams“ [6].

Lietuvos banko įstatyme numatytos funkcijos yra siauresnio pobūdžio nei ES. Europos Bendrijos steigimo sutartyje ECBS priskiriama atsakomybė už mokėjimų sistemų stabilumą ir efektyvumą, o ECBS statusas numato operacinės funkcijos galimybę ir ECB galimybę leisti normatyvinius teisės aktus, reglamentuojančius mokėjimų sistemas. Be to, šie įgaliojimai galioja dėl visų mokėjimų sistemų. Lietuvos banko įstatyme pirmiausia akcentuojamas vystymo ir operacinis aspektas. Įstatyme kalbama tik apie vieną tarpbankinę lėšų pervedimo sistemą, kurios dalyvis yra ir pats Lietuvos bankas.

Kaip akcentuojama literatūroje, centrinio banko vaidmuo mokėjimų sistemose nėra nekintamas, tai labiau politinio pasirinkimo dalykas, veikiamas aplinkybių [14].

ECBS vaidmuo taip pat keitėsi įgyvendinant euro įvedimo projektą ir nėra galutinai nusistovėjęs. Tam tikrais aspektais ECB šiuo metu yra susijęs ne vien tik su didelėmis mokėjimų sistemomis, bet ir su vertybinių popierių bei mažmeninių mokėjimų sistemų funkcionavimu [8].

Tačiau neabejotinai svarbiausia Eurosistemos funkcija yra susijusi su mokėjimų sistemų priežiūra (*oversight*).

ECB išskiria šiuos priežiūros tikslus:

- sisteminis stabilumo išlaikymas;
- mokėjimų sistemų efektyvumas;
- mokėjimo priemonių saugumas;
- pinigų politikos impulsų perdavimas ekonomikai [13].

Pirmi trys priežiūros tikslai yra platesnio konteksto, nei apibrėžti Lietuvos banko įstatyme, todėl atsižvelgiant į tolesnę mokėjimų sistemų ES raidą, tikslinga ateityje patikslinti ir Lietuvos banko įgaliojimus bei atsakomybę.

Mažiau aiškus yra ECBS vaidmuo bankų priežiūros srityje. Mastrichto sutartis jai priskiria antraeilį vaidmenį. Sutarties 105 straipsnyje deklaruojama, kad „ECB padeda sklandžiai įgyvendinti politiką, kurią kompetentingos institucijos vykdo kredito įstaigų priežiūros ir finansų sistemos stabilumo atžvilgiu“. Taip pat šiame straipsnyje numatyta galimybė suteikti ECB tam tikras funkcijas, susijusias su kredito įstaigų priežiūra: „Taryba, Komisijos siūlymu, pasikonsultavusi su ECB ir gavusi Europos Parlamento pritarimą, gali vienbalsiai skirti ECB konkrečias užduotis vykdyti politikai, susijusiai su kredito ir kitų finansų įstaigų, išskyrus draudimo, priežiūra“ [3, p. 201]. Kadangi trečiame EPS etape įvyko dvigubas centrinės bankininkystės ir bankų priežiūros atskyrimas (geografinis ir funkcinis), tai labai paskatino diskusijas, kaip veiksmingiau reikėtų prižiūrėti finansų sektorių. Aiškios yra dvi tendencijos: priežiūros institucijų unifikavimas ir mėginimas mažinti centrinių bankų vaidmenį vykdant bankų priežiūrą. Jungtinėje Karalystėje įkūrus vieną priežiūros instituciją, atsakingą už visų finansinio tarpininkavimo institucijų ir finansų rinkų priežiūrą, analogiški projektai pradėti įgyvendinti ir kitose euro zonos šalyse (Liuksemburge, Olandijoje, Portugalijoje, Vokietijoje, Belgijoje, Airijoje, Suomijoje ir Austrijoje), taip pat ir kaimyninėse Baltijos šalyse: Latvijoje ir Estijoje. Kartu kai kurios šalys, vykdydamos finansų sektoriaus priežiūros reformas, ryžosi ir toliau mažinti nacionalinių centrinių bankų vaidmenį šioje srityje (Jungtinė Karalystė, Vokietija, Austrija, Suomija). Ši tendencija tam tikra prasme susijusi su centrinių bankų nepriklausomybės stiprėjimu ir susirūpinimu, kad šios institucijos gali tapti labai įtakingos ir menkai demokratiškai veikiamos [10]. Atsižvelgiant į tą faktą, kad bankų priežiūros funkcija priskirta nacionalinei kompetencijai, šiuo metu sudėtinga spręsti, koks yra veiksmingiausias Lietuvos banko, kaip institucijos, ir bankų priežiūros santykis. Lietuvos banko įstatyme šios funkcijos priskyrimas Lietuvos bankui vertinant iš Eurosistemos perspektyvos yra prasmingas ir logiškas. Kaip rodo ECB analizė diskusijoje dėl centrinės bankininkystės ir bankų priežiūros santykio argumentų balansas pastaraisiais metais po euro įvedimo reikšmingai pasikeitė centrinės bankininkystės ir priežiūros funkcijų derinimo naudai [16].

Tiesa, argumentai dėl finansų sektoriaus priežiūros institucijų glaudesnio ryšio per bendras sprendimų priėmimo institucijas, materialiujų ir intelektualiujų (žmogiškųjų) išteklių koncentravimą lieka svarbūs, tačiau jų įgyvendinimas, priimant Lietuvos banko įstatymą, dar buvo neįmanomas dėl to, kad nėra bendros finansų institucijų plėtos strategijos, ir dėl to, kad dar nepriimtas finansų institucijų įstatymas, kuris turėtų reglamentuoti viso finansų sektoriaus funkcionavimo pagrindines nuostatas.

Įvertinant Eurosistemos perspektyvą, naujame Lietuvos banko įstatyme Lietuvos bankui tiesiogiai nepriskiriama „paskutinio likvidumo šaltinio bankų sistemoje“ funkcija, kurios vykdymo galimybės dėl Lito patikimumo įstatymo ir taip buvo labai ribotos. Lietuvos bankui numatoma galimybė teikti likvidumo paskolas bankams, kai jie turi pakankamą užstatą, tačiau atsižvelgiant į būtinumą turėti rizikos monitoringo ir krizių valdymo sistemą šalyje. Atsakomybė ir teisė veikti kaip paskutiniam skolintojui turėtų būti aiškiai teisiškai apibrėžta ir priskiriama atitinkamai konkrečiai institucijai.

Taigi, palyginus naujo Lietuvos banko įstatymo pagrindines nuostatas su Eurosistemos plėtos tendencijomis, kyla klausimas, ar Lietuvos banko įstatymo projektas negalėjo būti labiau į ateitį orientuotas ir aiškiau bei detaliau reglamentuojantis tam tikras veiklos sritis? Vienareikšmiškai atsakyti į tai būtų sudėtinga, nes, kuriant įstatymo nuostatas, darė įtaką tiek vidinės institucinės, tiek išorinės techninės aplinkybės. Įstatymo projektas parengtas dar 1997 m. dalyvaujant nepriklausomiems ES teisės ekspertams, vėliau buvo įvertintas Europos Komisijos. Tuo metu jame buvo naujausios ES centrinės bankininkystės raidos tendencijos. Visa tai buvo itin svarbūs argumentai už tam tikrų straipsnių nuostatų priėmimą Lietuvos Respublikos Seime. Visokių naujų nuostatų įtraukimas būtų tik apsunkinęs įstatymo projekto priėmimą. Tačiau šalies centriniam bankui priskiriami uždaviniai ir funkcijos negali būti labai atitrūkę nuo šalies ekonominės

ir socialinės raidos lygio. Tokia veiksmingai šalies ekonominei ir socialinei integracijai reikalinga institucinė aplinka yra tik pradinio kūrimosi lygio. Sunku tikėtis, kad centrinio banko įstatyme galėtų būti Ekonominės ir pinigų sąjungos naujausios centrinės bankininkystės raidos tendencijos.

Kita vertus, naujas Lietuvos banko įstatymas beveik visiškai atitinka pagrindines EPS *acquis* nuostatas ir suteikia Lietuvos bankui galimybių efektyviai funkcionuoti, siekti tikslo ir vykdyti reikalingas programas, atsižvelgiant į dinamiškai besivystančią aplinką Eurosistemoje. Tačiau išlieka dar nemažai erdvės Lietuvos banko įstatymo tobulinimui, įvertinant naujausias centrinės bankininkystės raidos tendencijas Europoje.

Išvados

1. Eurosistemos šalių centriniai bankai, kaip valstybės institucijos, Ekonominės ir pinigų sąjungos kūrimo etape turi pasikeisti iš esmės ne tik dėl to, kad pinigų politikos formavimo funkcija negrįžtamai perduodama Bendrijai, bet ir dėl to, kad centriniai bankai turi pasirengti darbui ECBS. Europos šalių, kandidačių į ES centriniai bankai stojimo į ES procese turi ne mažiau sudėtingą uždavinį, kadangi, išlikdami nacionaline institucija ir įvertindami dinamiškai besivystančią ECBS, jie turi dar iki įstojimo į ES momento konverguoti ECBS institucinio, organizacinio ir politikos vykdymo etalono link. Tačiau ES šalių centrinių bankų nepriklausomumo būtinumas yra siejamas su siekiu turėti mažą infliaciją, o šalių kandidačių CB nepriklausomybė – būtina prielaida ir sąlyga efektyviai konvergencinei politikai vykdyti.

2. Lietuvos banko naujas įstatymas, didžiąja dalimi atitinkantis EPS *acquis*, sudaro palankias prielaidas konvergencinei politikai vykdyti. Lietuvos banko naujas tikslas – siekti kainų stabilumo ne tik iškelia naujus uždavinius Lietuvos bankui, bet ir įstatymiškai įtvirtina Lietuvos orientaciją į ES sutartyje užfiksuotas vertybes ir tikslus, nustato atitinkamus reikalavimus valstybės vykdomai išdo, ekonominei ir struktūrinei politikai.

3. Stojimo į ES procese kur kas daugiau dėmesio turėtų būti skiriama semantinei konvergencijai, kuri svarbi ne tik ES teisės sistemos reikalavimų tikslams įgyvendinimo Lietuvoje prasme, bet ir efektyvumo požiūriu.

4. Lietuvos banko įstatyme numatytų funkcijų ir Eurosistemos funkcijų raidos analizė bei jų palyginimas sudaro prielaidas teigti, kad kai kurios Lietuvos banko funkcijos ateityje turėtų būti tikslinamos:

- turėtų būti numatoma ne tik galimybė konsultuoti Vyriausybę tam tikrais klausimais, bet ir būtinybė Lietuvos institucijoms (Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir Lietuvos Respublikos Seimui) konsultuotis su Lietuvos banku klausimais, kurie yra Lietuvos banko kompetencija;

- pinigų emisijos teisė neturėtų būti monopolistinė centrinio banko teisė, nes tai gali ateityje trukdyti elektroninių pinigų plėtrai. Atsižvelgiant į tai, tikslinga būtų neatidėliotinai rengti ir platesnę su tuo susijusią teisinę bazę;

- pastaraisiais metais labai dinamiškai plėtojosi Eurosistemos funkcijos mokėjimų sistemų srityje, apimančios ne tik operacinių, bet ir priežiūros aspektus. Atsižvelgiant į tai, kad ECB priežiūros tikslai, be pinigų politikos impulsų perdavimo ekonomikai, apima dar ir sisteminio stabilumo išlaikymo, mokėjimų sistemų efektyvumo bei mokėjimo priemonių saugumo klausimus, šių funkcijų priskyrimas Lietuvos bankui ir detalus bei aiškus teisinis reglamentavimas būtų prasmingas ir svarbus.

Literatūra

1. Duisenberg W. F. *The Role of the Central Bank in the United Europe*. National Bank of Poland. Warsaw, May 1999. <http://www.ecb.int>
2. ECB Press Release. Vienna. *Seminar on the EU Accession Process on 14–15 December 2000*. <http://www.ecb.int>
3. *Europos Sąjunga. Steigimo dokumentų rinktinė. V.: Eugrimas, 1998, 403 p.*
4. Fisher S. *Modern Central Banking. The Future of Central Banking*. Great Britain Cambridge University Press. 1994, p. 262–308.
5. Lastra R. M. *Central Banking and Banking Regulation*. 1996.
6. Lietuvos Respublikos Lietuvos banko įstatymas. *Republic of Lithuania Law on the Bank of Lithuania*. Vilnius: Lietuvos bankas, 2001, 48 p.
7. Lietuvos banko pinigų politikos priemonių taikymo kryptys. LB valdybos nutarimas Nr. 101, 1999 liepos 1d.//Valstybės žinios Nr. 61, 1999 m. liepos 14 d.
8. Padoa-Chioppa F.T. *Payments and the Eurosystems*. Sibos. Munich. September 1999. <http://www.ecb.int>
9. Pataisytas Lietuvos banko įstatymas//Verslo žinios, Nr. 51, 2001, kovo 14d.; Vismantas M. Lietuvos bankas turi paaiškinti//Verslo žinios, Nr. 56, 2001, kovo 21 d.
10. Pauli R. *Payments Remain Fundamental for Banks and Central Banks*. Bank of Finland. Discussion Papers. Helsinki, 2000, p. 20.
11. Protokolas dėl Europos centrinių bankų sistemos ir Europos centrinio banko statuto// Lietuvos integracija į Europos Sąjungą: bankininkystė ir finansai, 2000, Nr.1, 6–30 p.
12. *Report on Electronic Money*. August 1998. ECB. <http://www.ecb.int>
13. *Role of the Eurosystem in the Field of Payment Systems Oversight*. ECB, June, 2000.
14. Summers B. J. *Clearing and Payments Systems. The Central Bank's Role. The Evolving Role of Central Banks*. IMF. Washington, 1991.
15. *The Eurosystem and the EU Enlargement Process*//ECB Monthly Bulletin. February 2000, p. 39–51.
16. *The Role of Central Banks in Prudential Supervision*. ECB. March 2001. <http://www.ecb.int>

Straipsnis gautas 2001 m. birželio mėn.

Priimtas spaudai 2001 m. liepos mėn.

Summary

EU ACCESSION AND CENTRAL BANK CONVERGENCE

Stasys Kropas

In the process of integration into the EU, the central banks of accession countries are the institutions, which have to change and undergo substantial reforms in order to become an integral part of the ESCB. The new Law on the Bank of Lithuania passed by Seimas on 13 March 2001 marks substantial convergence with the benchmark set by the Eurosystem. Based on comparison of latest developments in the Eurosystem and formulations of goals and functions in the Law on the Bank of Lithuania, the author analyses the problems of central banking convergence in the process of accession to the EU.

Central bank independence has always been the issue of a heated public and political debate. The classical argument in favour of the central bank's independence is the necessity to avoid risks deriving from the government inflationary policy. In accession countries, central bank independence is also the precondition for pursuing an efficient convergence policy and preparing to become an integral part of the ESCB. As regards independence, the new law on Lithuania's central bank *de jure* almost fully complies with the requirements of the *acquis*, but *de facto* the level of independence will be closely related with the bank's ability to use efficiently the rights accorded to it by the Law.

Through the new objective of the Bank of Lithuania “to seek price stability” it is possible to prepare for the objective of maintaining price stability.

The provision regarding the new objective is especially significant because it confirms, in a legal act, the orientation of Lithuania towards EU values and objectives. Legal convergence is closely related to semantic convergence, which can be characterised as search for and creation of the best equivalents of Lithuanian terms denoting certain categories. This is important not only in the context of the attainment of objectives deriving from EU *acquis* but also for alike perception of categories and terms used in the ESCB which, in its turn, is a prerequisite for efficient functioning of the System.

The provision pertaining to the function of consulting set forth the Law can also be ascribed to the problems of semantic convergence. The provision of the Law is narrowed to consulting with the Bank of Lithuania on financial and fiscal policy matters. Yet, is not envisaged that the Bank of Lithuania must be consulted on issues which, in certain aspects, are related to its competence.

The analysis and comparison of the functions of the Bank of Lithuania provided for in the Law and the ESCB functions lead to the conclusion that certain functions of the Bank of Lithuania should be modified in the future. Namely, the function of the issue of the currency should not be the monopolistic right of the central bank because this can hamper the development of electronic money in the long run. Therefore, it would be advisable to start developing a more extensive legal base in this area.

In recent years, the development of the functions of the ESCB in the area of payments systems has been very dynamic and covered both operational and supervisory aspects. Taking into account the fact that alongside transmission of impulses to the economy, the supervisory objectives of the ECB encompass such issues as maintenance of systemic stability, efficiency of payments systems and safety of payment means, attributing such functions to the Bank of Lithuania and their detailed regulation in the Law would be meaningful and important.

LIETUVOS EKONOMINĖ INTEGRACIJA Į EUROPOS SĄJUNGOS BENDRAJĄ RINKĄ: PATIRTIS IR STRATEGINĖS KRYPTYS

Danutė Budreikaitė

Europos komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės
Gedimino pr. 56, LT-2685 Vilnius
El. p. db@euro.lt

Straipsnyje pateikiama Europos Sąjungos ekonominės integracijos apžvalga, Naujoji Europos Sąjungos bendrosios rinkos strategija, Lietuvos ir Europos Sąjungos santykių apžvalga, ekonominės integracijos reikšmė Lietuvos verslui bei Lietuvos ekonominės integracijos į Europos Sąjungos bendrąją rinką skatinimo strateginės kryptys ir priemonės, skirtos rinkos dalyvių pasirengimui veiklai Europos Sąjungos bendrojoje rinkoje.

Pagrindiniai žodžiai: ekonominė integracija; bendroji rinką; rinkos dalyviai; ekonominės integracijos strateginės kryptys; laisvas prekių judėjimas; integracijos prielaidos; ekonominės integracijos infrastruktūra; rinkos dalyvių informavimas ir mokymas.

Įvadas

Lietuva, siekianti narystės Europos Sąjungoje (ES), neišvengiamai turės integruotis į ES bendrąją rinką. Bendroji rinką, apimanti laisvą prekių, paslaugų, kapitalo ir darbo jėgos judėjimą ES teritorijoje, yra vienas iš ryškiausių Europos ekonominės integracijos laimėjimų. Sėkminga integracija į bendrąją rinką, apimanti veiksmingą ES *acquis communautaire* (teisės ir jos taikymo praktikos visumos) perėmimą ir įgyvendinimą, yra tarp svarbiausių Lietuvos integracijos į ES prioritetų. Šiuo metu sparčiai derinami Lietuvos teisės aktai su ES direktyvomis, įgyvendinama Lietuvos pasirengimo narystei ES programa (NAPP), Stojimo partnerystės nuostatos. Nors ir svarbu yra perimti teisinę bazę, vis dėlto tai yra tik vienas iš integracijos į bendrąją rinką etapų. Ypač svarbi yra ekonomikos integracija, kuriai reikia pasirengti, o pasirengus pasinaudoti bendrosios rinkos teikiamomis galimybėmis. Šalies ekonominės integracijos sėkmė pirmiausia priklausys nuo to, kaip veiksmingai į šį procesą bus įtraukti rinkos dalyviai, t. y. tie ūkio subjektai, kuriuos tiesiogiai palies nauja teisinė ir ekonominė aplinka.

1998 m. kovo mėn. parengta ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtinta pirmoji *Lietuvos Respublikos įsijungimo į Europos Sąjungos bendrąją rinką programa*. Programa buvo skirta *acquis communautaire* (pagal 1995 m. Europos Komisijos parengtą Baltąją knygą Lietuvos integracijai į ES vidaus rinką) vidaus rinkos srityje įgyvendinti. Europos Komisijos pasiūlymu 1999 m. pradėta rengti *Lietuvos pasirengimo narystei ES programa*, kurioje numatyta perimti Europos teisės aktus, reglamentuojančius bendrąją rinką.

Pastebėta, kad ekonominės integracijos procese mažiausiai dėmesio skiriama rinkos dalyviams – verslui, kuris realiai ir turės integruotis į ES bendrąją rinką. Todėl *Lietuvos ekonominės integracijos į ES bendrąją rinką skatinimo strateginės kryptys* (toliau – *Strateginės kryptys*), skirtos rinkos dalyviams, turintiems išmokti dirbti naujomis sąlygomis – perėmus Europos teisės reikalavimus ir realiai juos įgyvendinus. Strateginių kryptių uždavinys – sparčiau įgyvendinti integracines programas ir priemones.

Rinkos dalyviai – tai įmonės, apimančios darbdavius ir darbuotojus, gaminančius produkciją, ir vartotojai, vartojantys pagamintą produkciją. Siekdami sėkmingai integruotis į bendrąją rinką, rinkos dalyviai pirmiausia turi susipažinti su savo teisėmis

- Danutė Budreikaitė – socialinių mokslų daktarė, Europos komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Ekonominės integracijos departamento direktorė, Vilniaus universiteto Tarptautinio verslo mokyklos dėstytoja.
Veiklos sritys: Lietuvos integracija į Europos Sąjungą, Lietuvos ekonominė integracija, ūkio raidos ekonominė analizė, palyginamoji ekonominė analizė.

ir pareigomis naujoje aplinkoje, taip pat bendrosios rinkos teikiamais privalumais ir galimybėmis. Svarbu pasiekti, kad rinkos dalyviai, pasinaudodami savo teisėmis, sugebėtų sėkmingai konkuruoti rinkoje. Strateginėse kryptyse, kalbant apie rinkos dalyvius, akcentuojamos įmonės gamintojos, nes dabartiniame integracijos etape jų konkurencingumas turės lemiamą reikšmę ir bendrojoje rinkoje kartu su paslaugų teikėjais nulems visos šalies ekonomikos konkurencingumą.

Paspartinti Lietuvos verslo integraciją į ES bendrąją rinką galima keliant rinkos dalyvių informuotumą apie ES bendrosios rinkos verslo sąlygas ir teikiamas galimybes bei mokant jomis pasinaudoti; skatinant verslo infrastruktūros plėtrą ir sudarant sąlygas rinkos dalyviams ja pasinaudoti; didinant verslo konkurencingumą; kaupiant išteklius ekonominės integracijos priemonėms įgyvendinti.

Šio straipsnio tikslas – apžvelgti Lietuvos ekonominės integracijos į ES bendrąją rinką patirtį, pateikti ekonominės integracijos strategines kryptis vidutinės trukmės laikotarpiu – iki pasirengimo stojimui į ES ir derybų dėl stojimo planuojamos pabaigos (2004 m. sausio 1 d.).

Straipsnis parengtas remiantis *Lietuvos ekonominės integracijos į ES bendrąją rinką skatinimo strateginėmis kryptimis*, parengtomis Europos komitete prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Tiek Vyriausybės Europos integracijos komisijos 2000 m. pabaigoje patvirtintose *Strateginėse kryptyse*, tiek šiame straipsnyje daug dėmesio skiriama ES ir Lietuvos ekonominės integracijos raidai, laimėjimams ir perspektyvoms, siekiant parodyti tą aplinką, kurioje vyksta Lietuvos ekonominė integracija rengimosi narystei ES etape.

1. Ekonominės integracijos aplinkos analizė

1.1. Europos Sąjungos ekonominės integracijos etapai

Europos Sąjungos bendroji rinka yra vienas iš svarbiausių pokario Europos integracijos laimėjimų, užtikrinusių kontinento politinį stabilumą ir ekonominį augimą. Ji padėjo Europos valstybėms atsisakyti ekonominio mažavalstybiškumo ir ekonomiškai bei politiškai žalingo prieškarinio protekcionizmo.

Bendroji rinka (*Single*), sukurta 1992 m., iki dabartinio integracijos etapo – Ekonominės ir pinigų sąjungos (EPS) – perėjo keletą raidos etapų.

Šešios Europos valstybės – Prancūzija, VFR, Italija, Belgija, Liuksemburgas ir Olandija – 1957 m. pasirašė Romos sutartį, kuria buvo įkurta Europos Ekonominė Bendrija (EEB). EEB nuo pat pradžių siekė gilesnių ekonominės integracijos tikslų, t. y. ne tik sukurti laisvosios prekybos zoną ar muitų sąjungą, panaikinti muitus ir kiekybinius prekybos apribojimus, o trečiųjų šalių prekėms nustatyti bendrus muitų tarifus. EEB tikslas buvo bendrosios rinkos sukūrimas.

Bendroji (Common) rinka. EEB buvo padėtas pamatas sukurti *bendrajai rinkai*, apimančiai laisvosios prekybos zoną, muitų sąjungą bei laisvą prekių, kapitalo, paslaugų ir asmenų judėjimą, sudarytos prielaidos bendriems standartams (normoms) sukurti ir bendros ekonominės politikos pradžia. Bendrojoje rinkoje panaikinta diskriminacija tarp valstybėms narėms priklausančių rinkos dalyvių ir nustatytas bendras prekybos režimas trečiųjų šalių atžvilgiu. Vis dėlto, kad bendroji rinka būtų efektyvi, neužteko pašalinti kliūtis laisvam prekių, paslaugų, kapitalo ir asmenų judėjimui, reikėjo suderinti valstybių narių ekonominę politiką svarbiausiose ūkio šakose. Kai kurios politikos (užsienio prekybos, žemės ūkio, transporto, konkurencijos) buvo perduotos išskirtinei Europos Komisijos kompetencijai ir tapo neatsiejama bendrosios rinkos dalimi.

Bendrosios rinkos kūrimas – tęstinis procesas. 1986 m. vasario 28 d. pasirašytame Suvestiniame Europos akte numatyta naujo ekonominės integracijos etapo – bendrosios rinkos (*Single*) sukūrimo – data (1993 m. sausio 1 d.) ir nustatytos šiam tikslui įgyvendinti

būtinės teisės derinimo priemonės. Daug dėmesio skirta priemonėms, darančioms vienodą įtaką kiekybiniam tarpusavio prekybos apribojimams, t. y. netarifiniams barjerams, panaikinti. Suvestinis Europos aktas taip pat įtvirtino Europos Teisingumo teismo suformuluotą abipusio pripažinimo principą, teigiantį, kad prekė, teisėtai pagaminta ir pateikta į rinką vienoje valstybėje narėje, turi teisę be apribojimų patekti į kitos valstybės narės rinką. Šis principas rodo, kad pasikeitė požiūris į teisės suderinimą. Daugelyje sričių pereita nuo techninio pobūdžio direktyvų, smulkmeniškai reglamentuojančių privalomuosius reikalavimus, prie esminių reikalavimų gaminiams (pirmiausia pramonės) nustatymo.

Bendroji (Single) arba vidaus rinką. 1992 m. sukurta *bendroji rinką (Single)* – ekonominės integracijos etapas, apimantis bendrąją (*Common*) rinką ir valstybių narių ekonominės politikos koordinavimą, ypač svarbų, siekiant valiutos keitimo kursų stabilumo bei mažinant valiutinę prekių mainų riziką. Vidaus rinkoje įgyvendinamos ir plėtojamos bendrosios politikos (ypač konkurencijos, regioninė, struktūrinė ir socialinė). Papildomą pagreitį vidaus rinkos teisės aktams priimti suteikė Romos sutarties 100 straipsnio pataisos, numatančios, kad vidaus rinkos teisės aktai priimami kvalifikuota balsų dauguma. Tai leido lengviau suderinti šalių narių interesus ir sparčiau priimti sprendimus.

Ekonominė ir pinigų sąjunga. Aukščiausias ekonominės integracijos laipsnis – Ekonominė ir pinigų sąjunga. Jos pirmasis etapas (1990–1993) turėjo panaikinti laisvo kapitalo judėjimo barjerus, stiprinti integracijos procesus atsižvelgiant į egzistuojančius konstitucinius rėmus, siekti ekonominės konvergencijos ir geresnio politikos koordinavimo tarp ES šalių. Antrasis etapas (1994–1998) – pasirengimas EPS, įkuriant instituciją, kurios pagrindu vėliau būtų kuriamas Europos centrinis bankas, suderinant ir kontroliuojant konvergencijos kriterijus. Trečiasis etapas (1999–2002 m. liepos 1 d.) apima bendros valiutos (euro) įvedimą ir nacionalinių valiutų panaikinimą, Europos centrinių bankų sistemos (ECBS) veiklos pradžią, EPS plėtrą ir stabilumo palaikymą.

Įgyvendinus EPS, visoje euro zonoje, šiuo metu apimančioje dvylika ES šalių narių, išgalios bendra valiuta ir bendra pinigų politika. Tai reikš mažesnes sandorių sąnaudas euro zonoje, stabilesnę valiutą ir pinigų politiką, didesnę išdo drausmę, nebus valiutos rizikos, padidės kapitalo ir pinigų rinkų likvidumas bei efektyvumas. Nors ES šiuo metu sudaro penkiolika valstybių narių, iš pradžių EPS priklausė tik vienuolika – Jungtinė Karalystė, Danija ir Švedija pasinaudojo Maastrichto sutartyje suteikiama nestojimo teise, o Graikija nepatenkino Maastrichto konvergencijos kriterijų. 2000 m. Graikija įvykdė narystės EPS reikalavimus ir 2001 m. sausio 1 d. oficialiai tapo dvyliktąja EPS nare ir išvedė bendrą ES piniginių vienetą eurą. Danijos piliečiai referendumu metu nepritarė prisijungimui prie euro zonos, Švedija atidėjo paraišką stoti į EPS ir referendumą dėl prisijungimo prie euro zonos planuoja surengti iki 2004 m. rudens. Jungtinės Karalystės premjeras savo politinėje 2001 m. rinkimų programoje siūlo įstoti į EPS per dvejus ateinančius metus.

Lietuvos ekonomika integruojasi į Europos Sąjungą, kuri yra praėjusi keletą ekonominės integracijos etapų ir dabar yra aukščiausiame ekonominės integracijos etape – EPS su bendra valiuta. Taigi Lietuvai reikia įgyvendinti tiek ankstesnių integracijos etapų reikalavimus (bendrosios rinkos, apimančios muitų sąjungą, ir kt.), tiek rengtis narystei EPS. Pačios ES šalys narės taip pat nėra viename ekonominės integracijos etape. Tai akivaizdžiai rodo jų narystė EPS.

1.2. Bendrosios (Single) rinkos statistika

Šiuo metu ES bendroji rinką apima 360,8 mln. žmonių, per metus vienam gyventojui vidutiniškai tenka 21 tūkst. JAV dolerių bendrojo vidaus produkto (BVP). Didžiosioms ES valstybėms – Jungtinei Karalystei, Prancūzijai, Vokietijai ir Italijai tenka daugiau

negu 70 procentų visų Bendrijos gyventojų ir beveik 80 procentų BVP. 1998 m. realusis Europos Sąjungos BVP padidėjo 2,7 procento, o 1999 m. – 2,3 procento. Nedarbas ES šalyse 1998 m. sudarė 9,7, o 1999 m. – 8,9 procento, infliacija ir 1998 m., ir 1999 m. buvo nedidelė (1,4 %).

Akivaizdu, kad ES užima tvirtas pozicijas tarp stipriausių pasaulio ekonominių blokų. 1999 m. ES šalių BVP sudarė 7 161,5 mlrd. eurų ir buvo didesnis tiek už JAV (6 526,4 mlrd. eurų), tiek ir už Japonijos (4 110,3 mlrd. eurų) BVP. ES šalims teko didžiausia pasaulinės prekybos prekėmis dalis – 19,2 procento (JAV – 18,1 %, Japonijai – 9,6 %) [10]. Dar ryškesnis ES pranašumas teikiant komercines paslaugas (ES tenka 26,1 %, JAV – 23,2 %, Japonijai – 7,1 %). Svarbiausias ES prekybos komercinėmis paslaugomis partneris – JAV, joms tenka 18,8 procento visos prekybos prekėmis ir 33,1 procento prekybos komercinėmis paslaugomis.

Vidurio ir Rytų Europos (VRE) šalys kandidatės labai priklauso nuo prekybos su ES valstybėmis. Net 75 procentai viso jų eksporto tenka ES. Kita vertus, VRE rinkos yra kur kas mažiau svarbios ES eksportuotojams. Joms tenka tik apie 4 procentai penkiolikos ES valstybių eksporto, o daugiau negu pusė viso ES eksporto į VRE šalis tenka Vokietijai. Vis dėlto ES eksportas į VRE šalis, nors ir sudaro tik 4 procentus visų bloko eksporto apimčių, didesnis už VRE šalių eksportą į ES šalis. Tai, viena vertus, rodo didelę bendrosios rinkos svarbą būsimoms ES narėms, kita vertus, atskleidžia nevisiškai panaudotą VRE šalių, taip pat ir Lietuvos, eksporto į ES potencialą [2].

Kai Europos Sąjunga pasipildys dar dvylika naujų narių, ji taps pasaulyje neginčijamai didžiausia savo perkamąja galia vientisa rinka, apimančia beveik 500 mln. vartotojų. Tačiau vidutinė vienam gyventojui tenkanti BVP dalis vidutinės trukmės laikotarpiu sumažės dėl padidėjusių ekonominio išsivystymo lygio skirtumų ES viduje. Eurostato duomenimis, daugelyje VRE šalių regionų BVP vienam gyventojui sudaro mažiau kaip 75 procentus ES vidurkio [4]. Apskaičiuota, kad 1993 m. dešimties VRE šalių kandidačių BVP sudarė tik 3,2 procento ES (15 šalių) BVP, nors, Europos Sąjungai išsiplėtus, VRE gyventų net 28,5 procento visos ES gyventojų. Vadinas, VRE šalių priklausymas bendrajai rinkai kartu su išsivysčiusiomis šalimis iškels joms ne tik papildomų problemų, ypač konkurencingumo srityje, bet ir suteiks galimybių jas veiksmingai spręsti pasinaudojant bendrosios rinkos privalumais.

Lietuvai, siekiančiai narystės ES, ypač aktualu perimti ir įgyvendinti reikalingą *acquis communautaire* bendrosios rinkos srityje, be kurios nei narystė ES, nei kiek vėliau – EPS, nebūtų įmanoma. Taip pat labai svarbu laiku reaguoti į naujausius pačios ES bendrosios rinkos politikos pokyčius.

1.3. Naujoji ES bendrosios rinkos strategija

Naujoji ES bendrosios rinkos strategija, paskelbta 1999 m. pabaigoje Europos Komisijos komunikate, išskiria keturis strateginius bendrosios rinkos plėtros tikslus per artimiausius penkerius metus: piliečių gyvenimo kokybės gerinimas; produktų ir kapitalo rinkų efektyvumo didinimas; verslo aplinkos gerinimas ir bendrosios rinkos laimėjimų pritaikymas ir panaudojimas besikeičiančiame pasaulyje.

Gerinant piliečių gyvenimo kokybę, Bendrija numato didinti užimtumą ir subalansuotą plėtrą, atnaujinti vartotojų teises reglamentuojantį teisyną (klaidinanti reklama, vartotojų paskolos ir kt.), diplomų ir profesinės kvalifikacijos pripažinimo politiką ir kt. Didinant produktų ir kapitalo rinkų efektyvumą, numatoma baigti kurti efektyvią finansinių paslaugų vidaus rinką, sukurti informacinių ir komunikacinių technologijų potencialo įgyvendinimo ir jo reguliavimo integruotą sistemą. Gerinant verslo aplinkos sąlygas, numatoma šalinti netarifinius barjerus laisvam prekių, paslaugų, kapitalo ir asmenų judėjimui, mažinant reguliavimo našta, šalinant nekonkurencinę praktiką, nesąžiningą mokesčių konkurenciją, efektyviai įgyvendinant Vidaus rinkos direktyvas,

taisykles ir kt. Bendrosios rinkos laimėjimus ES numato pritaikyti artėjančiame plėtros etape – perduoti patirtį šalims kandidatėms, kviečiant dalyvauti jas vidaus rinkos priežiūros struktūrose, skatinant taikyti šalyse vidaus rinkos valdymo priemones (pvz., derinti standartus), perduodant šalių narių *know-how* ir patirtį.

Lietuvai, kaip būsimai visateisei ES narei, svarbu reaguoti ir laiku įgyvendinti naujas ES iniciatyvas, užtikrinančias maksimalų bendrosios rinkos teikiamų privalumų panaudojimą. Tuo labiau kad *Naujosios ES bendrosios rinkos strategijos kryptys* sutampa su Lietuvos ir kitų šalių kandidačių ekonomine politika. Lietuva savo ekonominės raidos programose ir prognozėse siekia įgyvendinti priemones piliečių gerovei kurti, modernaus verslo plėtrai, verslo aplinkai gerinti.

2. Lietuvos ir ES santykiai

Oficialių Lietuvos ir Europos bendrijų santykių pradžia laikoma 1991 m. rugpjūčio 27 d., kai ES šalys oficialiai pripažino Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Tuo buvo padėtas pamatas tolesniam ekonominiam ir politiniam šalių dialogui bei santykių raidai.

1992 m. gegužės 11 d. Lietuva ir Europos bendrijos pasirašė Prekybos ir komercinio bei ekonominio bendradarbiavimo sutartį, kuri įsigaliojo nuo 1993 m. vasario 1 d. Taip pat buvo pasirašyta deklaracija dėl Europos bendrijų ir Lietuvos politinio dialogo. Ji formalizavo šalių politinius santykius.

Vienas iš esminių Lietuvos ir Europos bendrijų santykių etapų buvo laisvosios prekybos sutarties pasirašymas. Tuo tikslu ES Taryba 1994 m. vasario 7 d. patvirtino Komisijos mandatą deryboms dėl laisvosios prekybos sutarčių su Baltijos valstybėmis ir iš principo pritarė, kad jos būtų išplėtos į Europos (Asociacijos) sutartis, kurios savo ruožtu taptų tarpiniu žingsniu narystės Europos Sąjungoje link. Šio žingsnio istorinė svarba yra ta, kad Baltijos šalims buvo suteiktas kitoks statusas negu kitoms buvusios Sovietų Sąjungos respublikoms, o tai sudarė prielaidas spartesnei integracijai į Vakarų struktūras ir rinkas. Lietuvos ir ES laisvosios prekybos sutartis pasirašyta 1994 m. liepos 18 d., o metų pabaigoje pradėtos derybos dėl Europos (Asociacijos) sutarties pasirašymo.

Europos (Asociacijos) sutartį Lietuva ir Europos bendrijos pasirašė 1995 m. birželio 12 d. po maždaug pusę metų trukusių derybų. Sutartis įsigaliojo 1998 m. vasario 1 d. Tapusi asocijuotąja ES šalimi, Lietuva kartu su kitomis Baltijos ir VRE šalimis įžengė į naują santykių su ES etapą. Sutartimi buvo oficialiai pripažintas Lietuvos tikslas tapti ES nare. Lietuvos pažangą siekiant narystės ES imta vertinti pagal kitoms VRE šalims kandidatėms taikomus „Kopenhagos kriterijus“.

1997 m. gruodžio mėn. įvykęs Europos viršūnių tarybos susitikimas Liuksemburge priėmė sprendimą pradėti derybas dėl narystės su šešiomis šalimis (Čekija, Estija, Kipru, Lenkija, Slovėnija ir Vengrija), kartu padalijo ES plėtros procesą ir šalis kandidates į dvi „bangas“. Lietuva, remiantis Europos Komisijos pateiktomis išvadomis ir rekomendacijomis, kartu su Latvija, Bulgarija, Rumunija, Slovakija ir Malta, buvo priskirta antrajai šalių kandidačių grupei, kuri buvo pakviesta pradėti derybas 1999 m. gruodžio mėn. Helsinkio viršūnių tarybos susitikime. Atsirado galimybė šioms šalims pasivyti šalis kandidates, jau pradėjusias derybas.

Šiuo metu vyksta aktyvus derybinių pozicijų rengimas ir derinimas. Iki 2001 m. sausio 1 d. buvo atidaryta 16 derybinių skyrių, įskaitant ir tuos, dėl kurių derybos jau preliminariai baigtos. Derybų metu Lietuva išsipareigoja visą ES *acquis* perkelti į nacionalinę teisę iki 2003 m. gruodžio 31 d.

Realiai jau neegzistuoja šalių kandidačių skirstymas į dvi „bangas“ arba Liuksemburgo ir Helsinkio grupes. Nicos viršūnių tarybos susitikime 2000 m. gruodžio mėn. nutarta šalių kandidačių pasirengimą narystei ES vertinti individualiai, pagal jų pasiektą pažangą.

Europos komisijos 2000 m. rudenį pateiktoje nuomonėje apie Lietuvos pažangą rengiantis narystei ES buvo pažymėta ženkli pažanga visų vertinimo kriterijų atžvilgiu. Europos Komisija vertina Lietuvą kaip veikiančios rinkos ekonomikos valstybę ir nurodo, kad tikėtina, jog vidutinės trukmės laikotarpiu Lietuvos ekonomika sugebės atlaikyti ES konkurencinį spaudimą.

3. Lietuvos ir ES ekonominiai ryšiai ir prekybos sąlygos

Jau visą dešimtmetį vyksta laipsniškas Lietuvos ekonominių ryšių perorientavimas iš Rytų į Vakarus. Ypač sparčiai didėjo prekybos ir investicijų apimtis su ES šalimis. Tai nulėmė pasirašytos prekybos liberalizavimo sutartys ir Lietuvos gamintojų prisitaikymas dirbti tarptautinės konkurencijos sąlygomis.

Lietuvos ekonominių ryšių perorientavimas iš Rytų į Vakarus. Nuo 1993 m. Lietuvos eksportas į ES nuolat didėjo, o eksportas į NVS, Baltijos ir Europos laisvosios prekybos asociacijos (ELPA) šalis nuo 1997 m. buvo sumažėjęs ir tik pastaruosiu metu pradeda atsigaivinti. 2000 m. Lietuvos eksportas į ES šalis sudarė 48 procentus viso Lietuvos eksporto [6].

Palyginti su kitomis Baltijos valstybėmis, Lietuva ilgą laiką buvo labiausiai priklausoma nuo NVS šalių rinkų. Iki 1998 m. Rusijos krizės, eksportas į NVS šalis sudarė daugiau kaip 40 procentų viso šalies eksporto ir savo dalimi buvo didesnis tiek už Latvijos, tiek už Estijos, jau nekalbant apie VRE šalių eksporto į NVS apimtį (pvz.: 1997 m. Lietuvos eksportas į NVS šalis sudarė 46,4 % viso šalies eksporto, Latvijos – 29 %, o Vengrijos – tik 7 %) [7].

Nuo Rusijos krizės labiausiai nukentėjo įmonės, eksportuojančios į Rytų rinkas, todėl krizės poveikis Lietuvai buvo didesnis negu Baltijos kaimynių ekonomikoms. Kita vertus, Rusijos krizė paspartino gamintojų persiorientavimą iš NVS šalių į ES rinkas, tačiau šis persiorientavimas nebuvo pakankamas, kad kompensuotų Rytuose prarastą pardavimų apimtį. Tai iš dalies nulėmė nevienodi ES ir NVS šalių produkcijos kokybės reikalavimai. Buvę eksportuotojai į Rusiją savo gaminių kokybe ir kitais parametrais nebuvo pasirengę konkuruoti bendrojoje rinkoje, be to, Lietuvoje dar nebuvo sukurta tinkama infrastruktūra ekonominei integracijai į ES. Situacija gerinama kuriant ekonominės integracijos infrastruktūrą – atitinkamai įvertinti bandymų laboratorijos, sertifikacijos įstaigos, rinkos priežiūros sistema.

Lietuvos prekyba ir Europos sutartis. Šiuo metu Lietuvos prekybą su ES reglamentuoja Europos (Asociacijos) sutartis, apimanti anksčiau pasirašytas Prekybos ir bendradarbiavimo sutartį bei Laisvosios prekybos sutartį. Europos sutartis yra sudaryta neribotam laikui ir apima pereinamąjį laikotarpį, kuris baigėsi 1999 m. gruodžio 31 d. Šis pereinamasis laikotarpis netaikomas politiniam šalių dialogui ir laisvam prekių judėjimui. Sutartis numato laipsnišką tarifinių barjerų tarp šalių panaikinimą, mažinant importo maito mokesčius ir didinant Lietuvos eksporto į ES kvotas. Egzistuoja Europos sutarties asimetrija, kuri rodo, jog prekybos režimas sparčiau liberalizuojamas iš ES negu iš Lietuvos pusės, ir tuo suteikiama Lietuvos gamintojams galimybė geriau pasirengti tarptautinei konkurencijai vidaus rinkoje.

Prekybos sąlygos ir pereinamieji laikotarpiai skiriasi priklausomai nuo produktų grupės. Nors tiek Lietuva, tiek ES išsipareigojo daugumą maito mokesčių ir kiekybinių apribojimų panaikinti nuo 1995 m. sausio 1 d., Europos sutartyje numatyta išimčių, ypač tekstilės, žemės ūkio ir žuvininkystės srityse. Lietuva išsipareigojo laipsniškai mažinti ir panaikinti didžiąją dalį maitų apmokestinamoms pramoninėms prekėms iki 2001 m. sausio 1 d. Šiek tiek daugiau prekybos apribojimų išlieka prekybos žemės ūkio produktais srityje.

Liberali Lietuvos prekybos politika. Lietuva vykdo liberalią prekybos politiką, todėl jos ir ES santykiai yra bendrosios nacionalinės prekybos politikos atspindys. Net 73 procentai visos Lietuvos prekybos tenka šalims, su kuriomis pasirašytos laisvosios

prekybos sutartys. Tokios sutartys, be ES, pasirašytos su ELPA, Latvija, Estija, Lenkija, Čekija, Slovakija, Slovėnija, Turkija, Ukraina ir Vengrija. Su Rumunija ir Bulgarija baigtos derybos dėl laisvosios prekybos sutarties sudarymo. Pažymėtina, kad beveik visos šios šalys turi specialų santykių su ES statusą, dauguma jų yra šalys kandidatės, netolimoje ateityje tapsiančios bendrosios rinkos dalimi. Vadinasi, laisvosios prekybos sutarčių pasirašymas turi strateginę reikšmę ir padeda šalies gamintojams jau dabar intensyviau dirbti rinkose, kurios ateityje įeis į besiplečiančią ES ekonominę erdvę.

Užsienio investicijų skatinimas. Tiesioginių užsienio investicijų srityje Lietuva yra pasirašiusi dvišales sutartis dėl investicijų skatinimo ir apsaugos su visomis ES šalimis, išskyrus Airiją, taip pat VRE šalimis – būsimosiomis ES narėmis. Vyksta sutarčių su Graikija ir Ispanija pasirašymo derybos dėl pajamų ir kapitalo dvigubo apmokestinimo išvengimo.

Per paskutinį dešimtmetį tiesioginių užsienio investicijų apimtis Lietuvoje nuolat didėjo ir 2000 m. spalio 1 d. sudarė 9 227,6 mln. litų (2 306,9 mln. JAV dol.). Vienam Lietuvos gyventojui teko 2 497 litai (624 JAV dol.) tiesioginių užsienio investicijų. Pažymėtina, kad, neskaitant JAV, visi didžiausi investuotojai Lietuvoje yra iš ES valstybių. Iki minėtos datos Danija yra investavusi 1 556,8 mln. litų arba 16,9 procentų visų investicijų, Švedija – 1 220,7 mln. Lt, arba 13,2 procento, Vokietija – 635,8 mln. Lt, arba 6,9 procento investicijų [12]. Turint omenyje, kad užsienio investuotojams būdinga intensyvesnė prekyba su investicijų kilmės šalimi ar bloku, kuriai ta šalis priklauso, investicijos iš ES šalių skatina ir Lietuvos verslo integraciją į bendrąją rinką. Kadangi Lietuvoje investuotų tiesioginių užsienio investicijų apimtis vis dar atsilieka nuo daugelio VRE šalių, aktualu sukurti aplinką, palankią užsienio investicijoms, nes tai turės įtakos ekonominei integracijai.

ES bendrosios rinkos reikšmė Lietuvos ekonomikai. Mažos valstybės, kokia yra Lietuva, ekonomikos plėtros tempas yra tiesiogiai susijęs su jos atvirumo ir integracijos į tarptautines rinkas laipsniu. Europos Sąjungos bendroji rinka, kaip minėta, pagal sukuriama BVP yra didžiausia rinka pasaulyje. Priklausymas didelei rinkai ne tik sudaro prielaidas ekonomikos augimui, bet ir kelia aukštesnius reikalavimus kiekvienai pramonės šakai, kiekvienos įmonės veiklai, jų konkurencingumui. Akivaizdu, kad tarptautinis ūkio konkurencingumas negali būti pasiektas izoliuotai nuo išorinio pasaulio, todėl integracija į bendrąją rinką yra priemonė šiam tikslui pasiekti. Statistikos duomenys rodo, kad labiausiai į ES bendrąją rinką yra integruotos mažosios ES valstybės: Airija, Belgija, Liuksemburgas, Olandija, Portugalija, jų integracijos laipsnis nuolat didėja. 1993–1997 m. Belgijos ir Liuksemburgo eksportas į ES šalis nares sudarė 41,2 procento Belgijos ir Liuksemburgo BVP, Airijos – 39,7, Olandijos – 30,5 procento BVP [10].

Labai svarbios yra ES šalių pramonės šakų plėtros tendencijos, galinčios padėti rengiant Lietuvos ekonomikos plėtros prognozes. ES 1995–1999 m. spartesniais tempais negu tradicinės pramonės šakos augo aukštą arba vidutinę pridėtinę vertę generuojančios šakos – gamybos priemonių, chemijos, gumos ir plastikų, elektros ir elektronikos prietaisų pramonė [5].

4. Lietuvos situacija rengiantis narystei ES ir tapus ES nare

Lietuvos ekonominės integracijos į ES bendrąją rinką skatinimo *Strateginėse kryptyse* įvertinami Lietuvos privalumai ir trūkumai, galimybės ir gresiantys pavojai dviem raidos laikotarpiams: Lietuvai rengiantis narystei ES ir Lietuvai tapus ES nare.

Lietuvos situacija rengiantis narystei Europos Sąjungoje. Lietuvos privalumai ir trūkumai, gresiantys pavojai bei galimybės daugiausia yra vidiniai. Išorės pavojai – ES plėtros politikos bei prioritetų pakeitimas ir Rusijos Federacijos įtaka ES plėtros procesui bei Lietuvos įstojimui į ES – mažai tikėtini. Galimas tik plėtros proceso sulėtėjimas tiek dėl pačios ES institucinio nepasirengimo, tiek dėl Lietuvos nepasirengimo perimti ir įgyvendinti *acquis*, pirmiausia vidaus rinkos *acquis*.

Lietuvos pasirengimo narystei ES laikotarpio privalumai, trūkumai, galimybės, pavojai.
Privalumai:

- patogi geografinė padėtis prekybai ir ryšiams tarp Rytų ir Vakarų;
- daugelio ekonomikos sričių pakankamai kvalifikuota darbo jėga, siekianti naujos patirties ir naujų žinių;
- Lietuvoje dirbančios užsienio ir mišraus kapitalo įmonės, perduodančios vakarietišką vadybos patirtį ir atveriančios Vakarų rinkas.

Trūkumai:

- Lietuvos įmonių vadovų patirties ir žinių (ypač rinkos ekonomikos srityje) stoka;
- maža savo perkamąja galia Lietuvos rinka.

Lietuvos rinka yra maža tiek savo gyventojų skaičiumi (3,7 mln.), tiek jų perkamąja galia. Palyginti su kitomis mažomis ES nepriklausančiomis valstybėmis, Lietuva neturi nei didelių gamtos išteklių (kaip Norvegija), nei išvystyto tarptautinio verslo paslaugų sektoriaus (kaip Šveicarija), kurie garantuotų ekonominį augimą šalies viduje. Taip pat šalis neturi pakankamai vietinio investicinio kapitalo, o turint omenyje, kokią svarbą tiesioginėms užsienio investicijoms turi šalies rinkos dydis, užsienio šalių gamintojai kartais nėra labai suinteresuoti investuoti į Lietuvą dėl Lietuvos rinkos riboto dydžio ir dažnai teikia pirmenybę didesnėms šalims. Maža vietos rinka gamintojus, veikiančius Lietuvos rinkoje, verčia ieškoti užsienio rinkų produkcijai eksportuoti. Tačiau patekimas į naujas rinkas ir išsilaikymas jose nėra paprastas.

- nepakankamas Vakarų rinkų pažinėjimas;
- nestabili Lietuvos teisinė aplinka;
- egzistuojantys ir sunkiai šalinami administraciniai barjerai verslui Lietuvoje;
- informacijos ir mokymo apie ES ir bendrąją rinką stygius;
- nepakankamai spartus rinkos ekonomikos infrastruktūros kūrimas (standartų, atitinkamų institucijų ir kt.) ir jų finansavimo stoka;
- sunkumai apsirūpinant finansiniais ištekliais (paskolų, mokumo ir kt. problemos).

Galimybės:

- veiklos pasaulinėse rinkose patirties įgijimas;
- sėkminga ir pelninga veikla ES bendrojoje rinkoje;
- verslo lankstumas ir perorientavimas pagal rinkų paklausą ir kokybės reikalavimus;
- išsiskverbimo į stabilias rinkas su didele perkamąja galia galimybė;
- ekonomikos augimo galimybė panaudojant naujausias technologijas;
- užsienio investicijų pritraukimas, užtikrinant teisinės bazės ir verslo aplinkos stabilumą bei derinimą integruojantis į ES.

Pavojai:

- integracijos į ES prioriteto nesilaikymas;
- integracijos į ES tempo sulėtinimas;
- finansų ir kitų išteklių integracinėms priemonėms trūkumas;
- finansų perskirstymas neprioritetinių ekonomikos sričių naudai.

Daug dėmesio reikėtų skirti investicijoms į švietimą, mokslą ir tyrimus, informacines technologijas, inovacijų infrastruktūros kūrimą. Šios investicijos Lietuvoje nėra pakankamos. Labai aktuali didelę pridėtinę vertę generuojančių sektorių – elektronikos, informacinių technologijų, vaistų ir kt. pramonės šakų – plėtra šalyje. Lietuvoje vis dar nėra susiformavę didelės pridėtinės vertės pramonės sričių klasteriai. Jiems atsirasti reikia tiek investicijų į intelektualų (žmogiškąjį) kapitalą ir materialinę bazę, tiek pramonės įmonių sugebėjimo bendradarbiauti. Pastebimas pramonės įmonių kooperacijos tradicijų stygius, jaučiamas nepasitikėjimas tarp smulkių ir stambių verslo įmonių.

Kalbant apie ekonomikos prioritetus, būtina atsižvelgti į pasaulio ekonomikos prioritetus ekonomikos globalizacijos sąlygomis.

- ekonominių reformų ir integracijos rezultatų sutapatinimas;
- valstybės paramos ūkio subjektams prioritetų nebuvimas;
- kitų integracinių sąjungų pasirinkimas.

Lietuvos situacija tapus ES nare. Lietuva turi palyginti nedaug tik mūsų šaliai būdingų privalumų integruojantis į bendrąją rinką. Daugelis tokių privalumų būdingi VRE šalims platesne ar siauresne prasme.

Lietuvai tapus ES nare, galimi privalumai, trūkumai, galimybės ir pavojai.

Privalumai:

- Lietuva su savo sąlyginai gerai išvystyta infrastruktūra (kelių, transporto, paslaugų) ir patogia geografinė padėtimi gali tapti (ir jau tampa) tranzitine šalimi tarp Vakarų ir Rytų pervežant prekes ir teikiant paslaugas.

Šios sąlygos ir sąlyginai pigi darbo jėga Lietuvai suteikia konkurencinį pranašumą daugeliui „vidutinės technologijos“ šakų ir galimybių visiškai naujų, modernių bei aukštos technologijos produktų gamybai.

- puikus NVS valstybių rinkų pažinėjimas ir įgyjama veiklos ES rinkose patirtis suteikia Lietuvos verslininkams galimybę pasinaudoti abiejų rinkų teikiama privalumais (eksportuoti, steigti bendras ES ir NVS įmones, atstovauti ES įmonėms NVS šalyse ir pan.);
- ES finansinė parama.

Pirmaisiais narystės metais, ekspertų apskaičiavimu, Lietuvos mokestis į ES biudžetą sudarys 640 mln. litų, o išmokos Lietuvai iš ES biudžeto – 1 700 mln. litų, t. y. 2,6 karto didesnės negu įmokos. Po 4–5 narystės ES metų Lietuva gaus iš ES biudžeto apie 3 300–3 700 mln. litų. Šios lėšos bus panaudotos regioninei plėtrai, darbo vietoms kurti, mokslo ir mokymo programoms, kitoms Lietuvos ekonomikos augimo bei gyventojų gerovės kėlimo sritims finansuoti. Lietuvai reikės užtikrinti apie 900 mln. litų nacionalinį kofinansavimą pirmaisiais metais, o praėjus 4–5 metams nuo Lietuvos įstojimo į ES, nacionalinio kofinansavimo poreikis maždaug bus 1 800–2 000 mln. litų.

Trūkumai:

- sąlyginiu trūkumu galima laikyti tai, kad integracija į ES bendrąją rinką, paspartėsiantis ekonomikos augimo tempas ir sparčiau kylanti žmonių gerovė bus laimėti pamažu atsisakant kai kurių nacionalinės ekonominės politikos elementų (nacionalinės valiutos, pinigų politikos, užsienio prekybos politikos, svarbių žemės ūkio politikos elementų) ir vis labiau derinant visą ekonominę politiką su Ekonominėi ir pinigų sąjungai priimtiniu modeliu (ekonominės politikos konvergencija). Ryškių trūkumų dėl Lietuvos narystės ES neturėtų būti. Daugiausia tai jau minėti pavojai, būdingi ne tik Lietuvai (konkurencija, aukšti kokybės ir kiti standartai). Tačiau šie pavojai egzistuoja nepriklausomai nuo Lietuvos siekio įstoti į ES, ir būtent įstojimas į ES bei tinkamas pasirėngimas narystei ES leis daugelio pavojų išvengti.

Galimybės:

- įmonės konkurencijos sąlygomis bus priverstos taikyti naujas technologijas ir tuo užsitikrinti savo išlikimą ir rinkų išlaikymą;
- tiesioginė nauda prekių ir paslaugų vartotojams.

Konkurencija bendrojoje rinkoje skatins gamintojus gaminti kokybišką ir pigesnę produkciją. ES vartotojų apsaugos normos bus taikomos ir Lietuvos vartotojams.

- didelės rinkos privalumai gamintojams.

Lietuvos gamintojai turėtų įgyti galimybę pasinaudoti masto ekonomijos teikiama pranašumais, turės daugiau galimybių veikti ES rinkose, su mažesnėmis vidutinėmis sąnaudomis patekdami į ES bendrąją rinką. Tačiau, norint gauti masto ekonomiją, būtina Lietuvos ekonomikos specializacija.

- protekcionistinių ES priemonių netaikymas Lietuvos gamintojams.

Lietuvai tapus ES nare, Lietuvos gamintojams iš ES pusės nebus keliamos antidempingo bylos ir taikomos kitos protekcionistinės priemonės.

- padidėjusi inovacijų dalis.

Padidėjusi konkurencija ir laisvas gamybos veiksnių judėjimas atviroje ekonominėje sistemoje sudaro prielaidas vietos gamintojų patirčiai ir inovacijų lygiui šalyje kilti. Savo ruožtu inovaciniai gebėjimai yra pagrindinė ilgalaikio ūkio konkurencingumo prielaida. Pastebimas „mokymosi“ efektas yra ne tik nauda vietos vartotojams, bet ir kitiems gamintojams, visai šalies ekonomikai. Bendrosios rinkos funkcionavimas pagrįstas principu, kad bendra nauda visuomenei yra didesnė už sąnaudas, kurias patiria firmos padidėjus konkurencijai.

- didesnis patrauklumas užsienio investuotojams.

Kadangi daugiausia tiesioginių užsienio investicijų pritraukia išsivysčiusios pasaulio ekonomikos, priklausymas išsivysčiusių valstybių blokui padidins Lietuvos patrauklumą užsienio investuotojams. Rinkos dydis paprastai yra pagrindinis užsienio investuotojus skatinantis veiksnys, todėl įsiliejimas į bendrąją rinką padėtų pašalinti Lietuvos kaip mažos rinkos trūkumus.

ES šalys pagal šalies rizikos rodiklį patenka į pirmąjį 25-uką (Lietuva užima 69 vietą iš 185 pasaulio valstybių) [3]. Tai rodo, kad politinė rizika ES šalyse yra mažiausia, o ekonominė aplinka palankiausia, pasiekti geriausi ekonominiai rodikliai. Tai daro tiesioginę įtaką užsienio investicijų apimčiai konkrečiose šalyse.

- stipresnė šalies derybinė pozicija tarptautinėse organizacijose.

Kadangi ES yra viena iš pagrindinių jėgų derantis dėl tarptautinės prekybos sąlygų Pasaulio prekybos organizacijoje, Lietuva, turėdama savo atstovus ES, galės daryti įtaką bloko politikai trečiųjų šalių, pvz., Rusijos, atžvilgiu.

- ES *acquis* – teisinės sistemos stabilumo ekonominei plėtrai garantas.

Laiku perimta bendrosios rinkos *acquis* pereinamuoju ekonomikos laikotarpiu suteiks Lietuvos teisės sistemai stabilumo ir patikimumo, aktualaus tiek užsienio investuotojams, tiek vietos ūkio subjektams.

- laisvas asmenų judėjimas.

Lietuvos piliečiai įgis teisę laisvai keliauti ir dirbti bet kurioje ES šalyje, mokslo diplomai bus pripažįstami ES lygiu, o darbuotojai gaus vienodas socialines garantijas visoje ES.

- ES parama.

Lietuvos įmokos į ES biudžetą bus gerokai mažesnės už gaunamas išmokas, gaunant struktūrinių fondų paramą, taip pat vykdant Bendrąją žemės ūkio politiką.

Pavojai:

Pavojai verslui, Lietuvai įstojus į ES, labiausiai tikėtini ūkio šakoms ir įmonėms, laiku nepasirengusioms konkuruoti ekonomikos globalizacijos sąlygomis. Daugumą pavojų, susijusių su Lietuvos gamintojų integracija į bendrąją rinką, lemia ekonomikos globalizacijos procesai. Šiems procesams būdinga nuolat didėjanti tarptautinė konkurencija, žinių ir inovacijų, kaip esminio konkurencingumo veiksnio, svarba, nuolatinė technologijų kaita. Lietuvos integracija į ES bendrąją rinką turi būti suvokiama kaip neišvengiamo šalies atsivėrimo globalizacijos procesams etapas.

- Nevienodas integracijos į bendrąją rinką ir tarptautinės konkurencijos poveikis skirtingų pramonės šakų gamintojams.

Pavyzdžiui, daugelis tekstilės ir chemijos pramonės įmonių jau yra pakankamai sėkmingai prisitaikiusios prie konkurencinių bendrosios rinkos sąlygų. O kai kurios tradiciškai sėkmingos pramonės įmonės NVS rinkoje (pvz., maisto pramonės) išgyvena nuosmukio laikotarpį, nes nesugeba persiorientuoti veiklai ES dėl žinių, patirties, kapitalo stokos ar dėl specifinės rinkoje susiklosčiusios situacijos. Restruktūrizavimo ir inovacinio aktyvumo tempas ateityje didės, ir Lietuvos verslo įmonėms yra pavojus nespėti laiku to padaryti.

- padidėję išoriniai prekybos suvaržymai su NVS šalimis konkrečioms prekių grupėms.

Lietuvai tapus ES nare, bus prisijungta prie ES bendrų išorės muitų tarifų. Nors pažymima, kad tiek Lietuva, tiek ES taiko palyginti mažus importo muitus Rusijos prekėms, muitai kai kurioms prekių grupėms gali padidėti. Kita vertus, Lietuva galės daryti įtaką ES užsienio prekybos politikai bei skatinti ES ir Rusijos laisvosios prekybos sutarties pasirašymą. Tas pats galioja ir prekybiniam susitarimams su Ukraina, su kuria laisvosios prekybos sutartis turės nustoti galioti nuo Lietuvos narystės ES datos.

Taigi, Lietuvai integruojantis į ES bendrąją rinką, šiame procese dalyvauja valstybė (valstybinės institucijos), verslas (gamintojai, prekių ir paslaugų tiekėjai) ir visuomenė (vartotojai). Vartotojai gauna iš ekonominės integracijos tiesioginę didžiausią naudą ir pradeda ją gauti jau artimiausios trukmės laikotarpiu. Didžiausios sąnaudos vidutinės trukmės laikotarpiu pirmiausia tenka valstybei ir verslui. Visos sąnaudos atsiperka ilgalaikiu laikotarpiu.

5. Lietuvos integracijos į ES bendrąją rinką pagrindiniai aspektai: prielaidos laisvam prekių judėjimui

ES bendrąją rinką pirmiausia apibūdina keturių laisvių įgyvendinimas: laisvas prekių ir paslaugų judėjimas, laisvas kapitalo ir asmenų judėjimas. Šioms laisvėms užtikrinti būtinas ES teisės perėmimas ir valstybinių institucijų administracinės pastangos bei finansavimas.

Laisvo kapitalo judėjimo srityje Lietuva pasižymi vienu iš liberaliausių režimų tarp VRE šalių. Nepaisant to, Lietuva šioje srityje turi panaikinti mokėjimo priemonių importui ir eksportui apribojimus bei investavimo apribojimus pensijų fondams ir draudimo bendrovėms, suderinti įstatymus tiesioginių investicijų ir užsienio draudimo kompanijų veiklos srityse.

Laisvo asmenų judėjimo srityje svarbiausi uždaviniai yra abipusio diplomų pripažinimo suderinimas bei pilietybės ir gyvenamosios vietos registravimo reikalavimų panaikinimas.

Laisvo paslaugų judėjimo srityje esminę darbų dalį sudaro būtinybė suderinti finansinėms paslaugoms (bankininkystei, draudimui, vertybiniais popieriais ir kt.) keliamus reikalavimus.

Laisvas prekių judėjimas yra reikšmingiausia bendrosios rinkos egzistavimo prielaida, todėl jis sudaro *Strateginių krypčių* ašį.

Vienas iš kertinių laisvo prekių judėjimo filosofijos principų – iki minimumo sumažinti valstybės vykdomą prekių kontrolę, daugeliu atvejų perkeliant gamintojui atsakomybę už prekių atitikimą saugos reikalavimams, kontroliuojant prekes joms patekus į rinką, o ne stabdant jų judėjimą prie valstybių sienų. Šiam principui įgyvendinti turi būti sukurtos atitinkamos sąlygos, t. y. kuriami Europos darnieji standartai, prekių atitikties įvertinimo taisyklės bei infrastruktūra ir veiksminga rinkos priežiūra. Lietuva, sudarydama sąlygas nacionaliniam verslui įsijungti į bendrąją rinką, privalo verslo subjektams užtikrinti ES galiojančių nuostatų visavertį funkcionavimą Lietuvoje. Tam yra būtina nuosekliai vykdyti reformas ir skatinti tolygiai įgyvendinti visas minėtas sudedamąsias dalis.

Teisinė integracijos į bendrąją rinką aplinka užtikrina laisvą prekių judėjimą, kuris neįmanomas be atitinkamos ekonominės infrastruktūros – be ES standartų perėmimo bei atitinkamų notifikavimo, sertifikavimo įstaigų įsteigimo, rinkos priežiūros sistemos sukūrimo. Be to, valstybė turi būti atsakinga už aiškios ir lanksčios įstatyminės bazės sukūrimą, teisingos konkurencijos sąlygų rinkoje sudarymą. Siekiant šių ir kitų tikslų, ypač svarbu modernizuoti valstybės institucijų (viešojo administravimo įstaigų) veiklą bei funkcijas.

Laisvam prekių judėjimui užtikrinti svarbūs yra infrastruktūros (techniniai) aspektai: standartizacija, notifikavimas, sertifikavimas, akreditavimas, rinkos priežiūra.

Standartizacija. ES standartų perėmimas ir taikymas Lietuvos pramonės gaminiamis nėra privalomas. Tačiau pagaminta produkcija turi atitikti ES produktų saugos ir kitų Naujojo požiūrio direktyvų reikalavimus, kurių neįmanoma įgyvendinti netaikant reikiamų standartų. Todėl realiai standartų perėmimas ir standartizacijos veikla yra galimybės parduoti prekes ES rinkoje prielaida ir būtina sąlyga.

Už standartizacijos veiklos organizavimą Lietuvoje atsakingas Lietuvos standartizacijos departamentas (LSD) prie Aplinkos ministerijos, įkurtas 1990 m. Iki 1997 m. pabaigos LSD buvo atsakingas už standartizaciją, metrologiją ir akreditaciją. 1998 m. LSD reorganizuotas į tris savarankiškas institucijas: Nacionalinį akreditacijos biurą, Valstybinę metrologijos tarnybą (VMT) ir LSD. Strateginiams standartizacijos klausimams svarstyti sudaryta Standartizacijos taryba, į kurios sudėtį įeina Lietuvos Respublikos Vyriausybės, ministerijų, LSD, pramonininkų ir vartotojų visuomeninių organizacijų atstovai. Lietuvos Vyriausybės politikai metrologijos, atitikties įvertinimo ir kokybės garantavimo srityse formuoti ir įgyvendinti sudaryta Kokybės taryba.

Laikantis ES teisės aktų reikalavimų, Lietuvoje standartai taikomi savanoriškai. Lietuvos standartų projektus rengia ir susitarimo pagrindu priima LSD technikos komitetai (TK). Šiuo metu yra 60 LSD TK, kurių nariai yra pramonės įmonių, valstybės valdymo institucijų, mokslo įstaigų, vartotojų organizacijų atstovai. Iki 2000 m. lapkričio 1 d. išleistas 3 321 Lietuvos standartas. 58,4 procento visų Lietuvos standartų sudaro Lietuvos standartais perimti Europos standartai ir 16,8 procento – Lietuvos standartais perimti tarptautiniai standartai*. 1999 m. gegužės 13 d. Kokybės taryba patvirtino patikslintą Darnųjų Europos standartų perėmimo Lietuvos standartais programą, kuri nuolat peržiūrima ir atnaujinama.

Bendrieji Naujojo požiūrio principai įteisinti Lietuvos Respublikos Standartizacijos įstatyme, kuris visiškai atitinka ES reikalavimus, keliamus nacionalinėms standartizacijos institucijoms. Šio įstatymo nuostatoms ir ES teisės aktams, reglamentuojantiems vartotojų dalyvavimą standartizacijos procese, įgyvendinti 1999 m. įsteigta Lietuvos standartizacijos departamento Vartotojų komisija.

Pagal atitinkamų direktyvų reikalavimus kaip centrinė informacinė tarnyba ir kaip PPO Prekybos techninių kliūčių informacinė tarnyba veiks LSD Informacijos centras. Valstybės valdymo institucijose įkurti ryšio punktai.

Europos Komisijos nuomone, Lietuvos standartizacijos ir akreditacijos institucijos funkcionuoja pakankamai sklandžiai. Vis dėlto reikėtų siekti aktyvesnio šalies gamintojų dalyvavimo standartizacijos procese. Vykdam LSD numatytą reorganizaciją iš valstybinės institucijos į Lietuvos standartizacijos asociaciją, kuriai savanoriškais pagrindais gali priklausyti visos suinteresuotos valstybinės ir savivaldybių institucijos, įstaigos, organizacijos, privačios verslo įmonės, mokslo įstaigos ir įvairūs susivienijimai, svarbu išlaikyti LSD autonomiją.

Notifikavimas – tai atitikties įvertinimo įstaigų paskyrimas ir pranešimas ES, kad paskirta įstaiga atliks atitikties įvertinimo procedūras pagal atitinkamas Naujojo požiūrio direktyvas, perimtas Lietuvos teisės aktais. Atitikties įvertinimo įstaigų paskyrimas Lietuvoje – vienas iš veiksnių, palengvinančių Lietuvos gamintojų įsiskverbimą į ES rinkas.

1999 m. birželio 30 d. Ūkio ministro įsakymu Nr. 236 patvirtintos Paskelbtų (notifikuotų) atitikties įvertinimo įstaigų paskyrimo taisyklės. Jose, atsižvelgiant į ES notifikavimo tradiciją, nustatyta bendra lietuviškų atitikties įvertinimo įstaigų notifikavimo procedūra. Remiantis minėtomis taisyklėmis, paskelbtas (notifikuotas) įstaigas Lietuvoje paskiria įgaliotoji institucija, atsakinga už Naujojo požiūrio direktyvų įgyvendinimą.

Sertifikavimas – tai procedūra, kuria sertifikacijos įstaiga patvirtina, kad produktas, procesas, paslauga ar fizinio asmens kvalifikacija atitinka nustatytus reikalavimus. Prekių sertifikavimas patvirtina, kad prekė atitinka jai keliamus saugos ir kitų direktyvų reikalavimus. Tokios paslaugos suteikimas Lietuvos gamintojams Lietuvoje yra labai svarbus parduodant prekes tiek ES, tiek kitose pasaulio rinkose. Principinės sertifikavimo nuostatos Lietuvoje įtvirtintos Lietuvos Respublikos atitikties įvertinimo 1998 m. įstatyme (toliau – Atitikties įvertinimo įstatyme).

Viena iš aktualiausių ir iki šiol neišspręstų problemų yra privalomas kai kurių iš ES importuotų gaminių (pvz., kosmetikos) sertifikavimas Lietuvoje, nors jis ir nėra diskriminacinio pobūdžio ES gamintojų atžvilgiu**.

Atsižvelgiant į tai, jog Lietuva įsipareigojo perimti taisykles, taikomas visiems ES bendrosios rinkos dalyviams, būtina garantuoti, kad įvežamos iš ES šalių produkcijos patekimo į rinką procedūra neprieštarautų mūsų šalies tarptautiniams įsipareigojimams.

Atitikties įvertinimo infrastruktūros plėtrai turi būti skirta ypač daug dėmesio. Į šią sritį taip pat turi būti sukaupta ir didelė valstybės finansinė parama, kuri Lietuvos eksportuotojams garantuotų, kad bus teikiamos atitikties įvertinimo paslaugos.

Atitikties įvertinimo infrastruktūros plėtros kryptys, priemonės ir finansavimo poreikiai turi būti numatyti Ūkio ministerijos parengtoje Atitikties įvertinimo infra-

*LSD duomenys.

**Europos (Asociacijos) sutarties 25 str. nurodo, kad nuo 1995 m. sausio 1 d. prekyboje tarp Lietuvos ir ES nebus taikomi jokie nauji kiekybiniai importo ar eksporto apribojimai ar priemonės, turinčios lygiavertį poveikį, ir nebus sugriežtinti jau taikomi apribojimai.

struktūros (bandymų laboratorijų, sertifikacijos įstaigų) plėtros programoje (parengtas projektas). Šios programos tikslas – susisteminti bandymų laboratorijų ir sertifikavimo įstaigų steigimo, akreditacijos srities plėtimo ir įrangos įsigijimo poreikį ir numatyti valstybės finansinės paramos modelį. Kuriant tokį modelį, turi būti atsižvelgiama į tapatų Lietuvos gamintojų poreikių tenkinimą bei prioritetinių finansinių išteklių paskirstymą. Šiuo metu labiausiai jaučiamas laboratorijų steigimo ir modernizavimo poreikis asmeninių apsaugos priemonių, ploviklių, mašinų, statybos prekių, dujinių prietaisų, slėgio indų, maisto, kosmetikos, pakavimo ir metrologijos srityse.

Akreditavimas. Laisvo prekių judėjimo infrastruktūros vienas iš elementų – atitikties įvertinimas. Akreditavimas – procedūra, kuria Nacionalinis akreditacijos biuras pripažįsta, kad juridinis asmuo, taip pat įmonė, neturinti juridinio asmens teisių, gali atlikti atitikties įvertinimą.

Pagrindinių ES teisės aktų, reglamentuojančių atitikties įvertinimą horizontaliu lygiu ir apimančių akreditacijos sistemą, nuostatos priimtos Atitikties įvertinimo įstatymu (1998 m.) ir 1998 m. kovo 4 d. Nacionalinio akreditacijos biuro įsakymu Nr. 11 „Dėl atitikties įvertinimo procedūrų ir atitikties ženklo „CE“ žymėjimo ir vartojimo taisyklių patvirtinimo“.

Lietuvoje akreditacijos įstaigos funkcijas vykdo Nacionalinis akreditacijos biuras, atsakingas už atitikties įvertinimo įstaigų (bandymų, kalibravimo laboratorijų, produktų, kokybės ir aplinkos apsaugos vadybos sistemų ir darbuotojų sertifikacijos įstaigų bei kontrolės įstaigų) akreditavimą. Nacionalinis akreditacijos biuras yra nepriklausoma biudžetinė institucija prie Aplinkos ministerijos.

Nacionalinis akreditacijos biuras savo veikloje vadovaujasi Atitikties įvertinimo įstatymu, Lietuvos standartais, perimtais Europos EN 45000 serijos standartais, ir kitais būtiniais dokumentais. Formuojant akreditacijos politiką ir sprendžiant jai pavestus uždavinius, dalyvauja Akreditacijos taryba, sudaryta iš suinteresuotų institucijų atstovų. Šiuo metu Lietuvoje akredituotos 32 bandymų laboratorijos, 17 kalibravimo laboratorijų ir 6 sertifikavimo įstaigos.

Rinkos priežiūra. Laisvam prekių judėjimui būtina veiksmingai funkcionuojanti rinkos priežiūros sistema, galinti pakeisti valstybių sienų kontrolę ir apsaugoti vartotojus nuo nesaugių produktų patekimo į rinką. Rinkos priežiūra sukuria prielaidas ne tik laisvam prekių judėjimui bei vartotojų interesų gynimui, bet ir garantuoja teisingą konkurenciją tarp ūkio subjektų.

Pastaruosiu metu daug dėmesio Lietuvoje skiriama rinkos priežiūrai. 1999 m. priėmus Produktų saugos įstatymą, nubrėžtos aiškios Lietuvos rinkos priežiūros sistemos institucinio pertvarkymo gairės.

Reformuota rinkos priežiūros sistema atitinka ES keliamus reikalavimus, kur pagrindinis prioritetas tenka vartojimo saugai, o atsakomybė perkeliama gamintojui. 2000 m. liepos 1 d. įsteigta Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba ir Valstybinė ne maisto produktų inspekcija. Valstybinė ne maisto produktų inspekcija vykdo rinkos priežiūros procedūras pagal Naujojo požiūrio ir kitas ne maisto produktus reglamentuojančias direktyvas.

Maisto kontrolės srityje iš esmės jau sukurta bendra sistema – „nuo fermos iki vartotojo stalo“. Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba subūrė išsibarsčiusias kontrolės institucijas į vieną sistemą, kontroliuojančią visus maisto produktus ir visus jų gamybos etapus.

Rinkos priežiūros sistemos reforma neapėmė kai kurių kontrolės institucijų, vykdančių specifinių produktų (vaistų, medicinos priemonių ir medicinos paslaugų, metrologijos) priežiūrą. Tai vėlesnių pertvarkymų objektas.

2000 m. įsteigta vartotojų apsaugos politiką ir rinkos priežiūrą koordinuojanti institucija – Nacionalinė vartotojų teisių apsaugos taryba. Ši taryba baigs kurti Produktų

saugos įstatyme numatytos rinkos priežiūros ir vartotojų teisių gynimo institucinę struktūrą.

Dabartiniame etape, įgyvendinant rinkos priežiūros sistemos reformą, iškyla daugiausia naujų rinkos priežiūros institucijų finansavimo ir laboratorijų techninio aprūpinimo klausimai bei Naujojo požiūrio direktyvų perėmimo ir įgyvendinimo paspartinimo problema.

Sudaryti prielaidas laisvam prekių judėjimui yra Lietuvos Vyriausybės ir valstybinių institucijų uždavinys. Šioje srityje didžiausi uždaviniai ir jų įgyvendinimo išlaidos tenka valstybei. Sukūrus tinkamą verslo infrastruktūrą, nuo rinkos dalyvių priklausys jų sugebėjimas maksimaliai geriau pasinaudoti prekių judėjimo laisve.

Be minėtų priemonių verslo ekonominei integracijai į ES bendrąją rinką paspartinti – integracijos infrastruktūros sukūrimo (standartizacija, notifikavimas, sertifikavimas, akreditavimas bei rinkos priežiūra), valstybės uždavinys pasirūpinti ir kitomis infrastruktūrinėmis problemomis, tokiomis kaip teisinės bazės aiškumas, vientisumas ir stabilumas; teisinga konkurencija; valstybės institucijų veiklos gerinimas; valstybės paramos reglamentavimas. Labai svarbu yra sukurti verslui palankią aplinką, sumažinti administracinius barjerus steigiant įmones, optimizuojant verslą kontroliuojančių institucijų darbą, keičiant verslo barjerus tapusius įstatymus ir nutarimus.

Lietuvoje, kaip ir ES valstybėse narėse, būtina turėti Vidaus rinkos valdymo struktūrą, kurios funkcija būtų plačiaja prasme koordinuoti ekonominę integraciją, tirti rinkos dalyvių integracines problemas ir poreikius, suteikti pagalbą pagal savo kompetenciją ir kt. Tokia struktūra jau pradėta kurti Ūkio ministerijoje.

Laisvas prekių judėjimas yra svarbiausia sąlyga Lietuvos verslo integracijai į ES bendrąją rinką ir prielaidų šiai integracijai sudarymas – viena iš strateginių ekonominės integracijos kryptių. Be prielaidų laisvam prekių judėjimui sudarymo, svarbios ir kitos veiklos kryptys – rinkos dalyvių mokymas, konsultavimas, verslo konkurencingumo didinimas.

6. Lietuvos ekonominės integracijos į ES bendrąją rinką skatinimo strateginės kryptys ir įgyvendinimo priemonės

Lietuva dabartiniame ekonominių reformų ir integracijos tiek į ES, tiek į pasaulinę ekonomiką etape turi spręstinių problemų. Sėkmingai integruotis į bendrąją rinką gali tik konkurencinga ekonomika. Ekonomikos (pramonės šakų ir įmonių) konkurencingumą nulemia du aktyviai sąveikaujantys veiksniai: pačių įmonių aktyvi ir efektyvi veikla ekonominėje aplinkoje ir prielaidų (infrastruktūros) rinkos dalyvių konkurencingumui didinti iš valstybės pusės sudarymas.

Valstybinės institucijos, skatindamos Lietuvos ekonominę integraciją į ES bendrąją rinką, turėtų įgyvendinti tris svarbiausias strategines kryptis:

1. Ekonominės integracijos prielaidų sudarymas;
2. Informacijos rinkos dalyviams teikimas;
3. Rinkos dalyvių mokymas.

Ketvirta siūloma strateginė kryptis – ekonomikos konkurencingumo kėlimas yra bendrų verslo ir valstybinių institucijų veiklos sritis. Ją įgyvendinant, labai svarbus yra verslo aktyvumas, noras ir pasirengimas konkuruoti tiek Lietuvos, tiek ES bendrojoje rinkoje, tiek kitose pasaulio rinkose.

Nurodytoms strateginėms kryptims įgyvendinti atitinkamos institucijos turi parengusios priemonių planus, tačiau jie nėra pakankamai veiksmingai įgyvendinami dėl įvairių objektyvių ir subjektyvių priežasčių. *Strateginių kryptių* uždavinys, kaip minėta, – paspartinti integracinių priemonių įgyvendinimą.

Siūlydami priemones integracinėms kryptims įgyvendinti, šiame straipsnyje apsiribosime tik kai kurių prielaidų ekonominei integracijai (laisvam prekių judėjimui) į

ES bendrąją rinką sudarymo ir rinkos dalyvių mokymo bei informavimo priemonėmis, konkurencingumo didinimui nurodydami tik pagrindines kryptis, kurios yra valstybės kompetencija.

Prielaidų integracijai į ES bendrąją rinką sudarymas. Valstybės uždavinys keliant ekonomikos konkurencingumą – sukurti verslui palankią ekonominę ir teisinę aplinką, garantuoti ekonominį (vidaus ir išorės) bei politinį stabilumą. Įgyvendindama prielaidų ekonominei integracijai sudarymo prioritetą, valstybė turi atlikti šiuos darbus integracinės infrastruktūros srityje.

Standartizacijos srityje:

- siekti aktyvesnio šalies gamintojų dalyvavimo standartizacijos procese;
- garantuoti LSD autonomiją, jį reorganizuojant iš valstybinės institucijos į Lietuvos standartizacijos asociaciją;
- papildyti kokybės sistemų sertifikavimo įstaigos LST-Sert veiklą aplinkos apsaugos sistemų sertifikavimu pagal LST ISO 14000 serijos standartus.

Notifikavimo srityje:

- pagerinti notifikavimo sistemos veiklą, atsižvelgiant į Naujojo požiūrio direktyvų įgyvendinimą.

Sertifikavimo srityje:

- panaikinti kliūtis laisvam prekių judėjimui, užtikrinant, kad gaminių, įvežamų iš ES šalių patekimo į rinką procedūra neprieštarautų Lietuvos tarptautiniams įsipareigojimams;
- išspręsti privalomo kai kurių iš ES importuotų gaminių sertifikavimo Lietuvoje problemą;
- skatinti atitikties įvertinimo infrastruktūros plėtrą (skirti prioritetinį finansavimą), garantuojant Lietuvos eksportuotojams, kad bus teikiamos atitikties įvertinimo paslaugos.

Rinkos priežiūros sistemos plėtros srityje:

- tęsti rinkos priežiūros sistemos reformą, apimant kontrolės institucijas, vykdančias specifinių produktų (vaistų, medicinos priemonių ir medicinos paslaugų, metrologijos) priežiūrą ir stiprinant jau reformuotas institucijas;
- gerinti rinkos priežiūros institucijų finansavimą ir laboratorijų techninį aprūpinimą;
- skatinti Naujojo požiūrio direktyvų perėmimą ir įgyvendinimą, teikiant institucijoms ekspertinę ir techninę paramą bei atsižvelgiant į verslo poreikius.

Informacijos rinkos dalyviams teikimas. Informuojant rinkos dalyvius ekonominės integracijos klausimais, informacijos šaltiniai yra interneto svetainės, informaciniai centrai, seminarai ir konferencijos, informacinės kompanijos žiniasklaidos priemonėmis ir kt.

Interneto puslapis:

- svetainės „Dialogas su verslu“ informacija;
- Europos komiteto prie LRV svetainė (Investicinių procedūrų Lietuvoje vadovas, „Euroverslo naujienos“);
- mėnesinis elektroninis biuletenis „Euroverslo naujienos“ platinamas tiesiogiai Lietuvos įmonėms;
- Lietuvos ekonominės plėtros agentūros svetainė;
- vienuolikos Baltijos valstybių investicinių galimybių ir Smulkaus ir vidutinio verslo (SVV) plėtros informacinis tinklapis bei kiti Lietuvos ir ES institucijų tinklapiai.

Informacinių šaltinių plėtra:

- steigti Europos informacinius centrus ir korespondencinius Euroinfocentrus;
- prioritetiškai finansuoti informacijos centrus.

Seminarų ir konferencijų organizavimas:

- organizuoti „apskrito stalo“ diskusijas tarp bendrosios rinkos ekspertų, atsakingų institucijų atstovų ir verslininkų;

- skatinti kooperaciją su verslo asociacijomis, svarstant verslo ekonominės integracijos klausimus.

Informacinės kampanijos, pasitelkiant masines informavimo priemones:

- teikti informaciją apie bendrąją rinką platiems verslo bendruomenės sluoksniams, pasitelkiant žiniasklaidą tiek nacionaliniu, tiek ir regioniniu lygiu.

Rinkos dalyvių mokymas. Mokant rinkos dalyvius rinkos ekonomikos ir ES veiklos principų ir taisyklių, reikėtų organizuoti mokymo kursus pagal vadybos ir kitas ekonomines bei teisės programas, tobulinti mokslo institucijų mokymo programas, publikuoti mokymo bei informacinę medžiagą, konsultuoti verslo įmones, turinčias ryšių su ES ir kitomis rinkomis arba besirengiančias tokius ryšius užmegzti.

Mokymo kursų pagal vadybos ir kitas programas organizavimas:

- skatinti verslo vadovų ir vadybininkų išsilavinimą remiant privačių verslo mokyklų, mokymo centrų steigimą ir veiklą;

- organizuoti mokymą ir finansuoti mokymo programas apie integraciją į ES bendrąją rinką (mokymo programa „Euroverslas“).

- organizuoti informavimo ir mokymo seminarus aktyvaus verslo regionuose ir didelio nedarbo regionuose.

Mokymo programų mokslo institucijose tobulinimas: skatinti Europos Sąjungos disciplinos, ypač ES ekonomikos, įtraukimą į ekonomikos, verslo vadybos ir kitas mokymo programas.

Mokymo ir informacinės medžiagos bei vadovų publikavimas: užpildyti praktinės informacijos, mokomosios medžiagos apie bendrąją rinką lietuvių kalba trūkumą.

Verslo konsultavimas: skatinti verslo konsultavimą bendrosios rinkos klausimais; sistemingai atlikti rinkos dalyvių apklausą, siekiant išryškinti tiek rinkos dalyvių informavimo, tiek mokymo poreikį pagal Lietuvos regionus, šakas, įmonių dydį.

Ekonomikos konkurencingumo kėlimas. Įmonių konkurencingumas yra pagrindinė sėkmingo jų įsitraukimo į bendrąją rinką sąlyga. Prielaidos integracijai sudaromos taikant Europos Sąjungos standartus, bendras konkurencijos taisykles, tačiau jos būtų nerezultatyvios, jei Lietuvos gamintojai gamintų produkciją, nekonkurencingą tarptautinėse rinkose. Todėl įmonių konkurencingumo kėlimui labai svarbu skirti pakankamai dėmesio.

Valstybės vaidmuo didinant verslo konkurencingumą – tai tinkamos verslui aplinkos ir infrastruktūros sukūrimas; tarpusavyje suderintos ir įgyvendinamos programos, kuriomis, be kitų tikslų, siekiama kelti Lietuvos įmonių konkurencingumą: Pramonės plėtojimo vidutinės trukmės politika ir jos įgyvendinimo strategija (2000 m. liepos 5 d.), Lietuvos ūkio vidutinės trukmės strategija integracijos į ES kontekste (1999 m. birželio 9 d.), Eksporto plėtros ir skatinimo strategija (2000 m. rugsėjo 7 d.), Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros iki 2003 m. strateginės kryptys (2000 m. rugsėjo 19 d.), Inovacijų versle programa (2000 m. gegužės 3 d.) ir kitos programos. Valstybė didina verslo konkurencingumą, skatindama „neapčiuopiamas“ investicijas (jau minėtą darbuotojų mokymą ir kvalifikacijos kėlimą), vykdydama pramonės restruktūrizavimą, privatizavimą, skatindama įmonių ir šakų kooperaciją, inovacijų taikymą ir kt.

Kadangi ne visos šalies ūkio šakos turi vienodą potencialą užtikrinti ekonomikos augimą, kuriant naujas darbo vietas, valstybės dalyvavimas turėtų būti orientuotas daugiausia į didelės pridėtinės vertės gamybą. Informacijos ir žinių visuomenėje ekonomikos plėtrai gyvybiškai svarbios tampa daug žinių reikalingos pramonės šakos, todėl daugiau valstybės dėmesio turi būti skiriama būtent šioms, o ne tradicinėms pramonės įmonėms. Parama intelektualiojo (žmogiškojo) kapitalo, inovacijų plėtrai užima centrinę vietą rengiant įmones konkurencijai Naujosios ekonomikos sąlygomis ir neprieštarauja konkurencijos teisės nuostatomis.

Labai svarbus verslo konkurencingumo didinimo veiksnys – kooperacijos skatinimas tarp verslo subjektų (smulkių, vidutinių ir stambių įmonių), bendradarbiavimo

tarp verslo subjektų ir mokslo institucijų suaktyvinimas, organizuojant parodas, mokslo bei verslo atstovų diskusijas ir vykdant bendrus projektus.

Įmonių konkurencingumas ES bendrojoje rinkoje priklausys nuo to, kaip sėkmingai jos sugebės kurti, diegti ir komerciškai pritaikyti naujas technologijas ir metodus, pateikdamos rinkai naujus ar patobulintus produktus. Valstybė turi teisę savo ištekliais prisidėti remdama kompanijų *inovacinę veiklą*. Valstybė turi sukurti inovacinės veiklos valdymo sistemą, patobulinti spartesnio inovacijų taikymo mechanizmus, įsteigti ir remti institucijas, atliekančias inovacijų valdymo funkcijas, inovacijas versle reglamentuoti įstatymais.

Apibendrinant galima teigti, kad visos Vyriausybės parengtos programos ir jose siūlomos priemonės daugiau ar mažiau orientuotos į verslui palankios aplinkos kūrimą arba bendrųjų konkurencingumo veiksnių stiprinimą.

Lietuvos ekonominės integracijos į ES bendrąją rinką skatinimo strateginių krypčių, pagrįstų jau Lietuvoje parengtomis ekonominėmis programomis, įgyvendinimas yra svarbi atitinkamų Lietuvos institucijų, bendradarbiaujant su verslu, užduotis. Svarbias strategines kryptis – rinkos dalyvių informavimą ir mokymą – įgyvendina Europos Komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Jau pradėtos rengti ir įgyvendinti mokymo programos apie verslo sąlygas ES bendrojoje rinkoje („Euroverslas“). Kitų strateginių krypčių – ekonominės integracijos prielaidų sudarymo ir ekonomikos konkurencingumo kėlimo įgyvendinimas, aktyviai dalyvaujant verslui, yra numatytas Ūkio ministerijos parengtose programose.

Išvados

1. Lietuvos ekonominė integracija į ES bendrąją rinką yra vienas iš valstybės vidaus ir užsienio politikos prioritetų, kurio įgyvendinimas turės lemiamą įtaką Lietuvos kaip valstybės vietai Europoje ilgalaikiu laikotarpiu.

2. ES bendroji rinka, į kurią integruojasi Lietuvos ekonomika, išgyveno keletą ekonominės integracijos etapų, kurių svarbiausi yra Bendroji rinka (*Common Market* ir *Single Market*) ir Ekonominė ir pinigų sąjunga. ES dabartiniu laikotarpiu įgyvendina bendrąją (*Single*) rinką ir EPS, į kurias net ES šalys narės nėra tolygiai integruotos. Lietuva integruojasi į aukšto ekonomikos integracijos lygio ekonominę erdvę.

3. ES bendrosios rinkos statistika rodo, kad ES užima tvirtas pozicijas tarp stipriausių pasaulio ekonominių blokų, sukurdama BVP, didesnę nei JAV ir Japonija. Bendrosios rinkos plėtrai Europos Sąjunga įgyvendina *Naująją bendrosios rinkos strategiją*, skirtą piliečių gyvenimo kokybei gerinti, produktų ir kapitalo rinkos efektyvumui didinti, verslo aplinkai gerinti ir bendrosios rinkos laimėjimams pritaikyti ir panaudoti pasaulyje. Lietuvos vykdomos ekonomikos reformos ir ekonominėse programose numatytos priemonės sutampa su šios strategijos kryptimis.

4. Lietuvos ir ES oficialūs santykiai prasidėjo 1991 m., pripažinus Lietuvos nepriklausomybę bei vėliau pasirašius keletą sutarčių – Prekybos ir bendradarbiavimo, Laisvosios prekybos ir jas sujungusią Europos (Asociacijos) sutartį.

5. Per pastarąjį laikotarpį (ypač po 1998 m. Rusijos krizės) išryškėjo Lietuvos ekonominių interesų ir santykių persiorientavimas iš Rytų į Vakarų. Beveik pusė Lietuvos eksporto tenka ES šalims.

6. Lietuva vykdo liberalią prekybos politiką. Apie 3/4 Lietuvos prekybos tenka šalims, su kuriomis pasirašytos laisvosios prekybos sutartys. Be ES, tokios sutartys pasirašytos su ELPA šalimis, Latvija, Estija ir kitomis šalimis. Daugelis šalių turi specialų santykių su ES statusą, todėl Lietuvos prekyba su jomis yra svarbi, siekiant narystės ES ir vėliau bendradarbiaujant ES bendrojoje rinkoje bei Europos ekonominėje erdvėje.

7. Be užsienio prekybos politikos, užsienio investicijų pritraukimas į Lietuvą yra vienas iš svarbiausių ekonominės integracijos veiksnių. Lietuva yra pasirašiusi dvišales

sutartis dėl investicijų skatinimo ir apsaugos su visomis ES šalimis, išskyrus Airiją, taip pat su VRE šalimis – būsimomis ES narėmis. Lietuvai labai svarbu gerinti verslo ir investicinį klimata, siekiant pritraukti kuo daugiau tiesioginių užsienio investicijų iš ES ir kitų pasaulio šalių.

8. Lietuva tiek rengdamasi narystei ES, tiek tapusi ES nare, turi ir turės daugiau privalumų ir galimybių nei trūkumų ir grėsmių. Konkurencijos, kaip grėsmės iš ES pusės, padidėjimas bendrame ekonomikos globalizacijos kontekste gali būti vertinamas kaip teigiamas ir neišvengiamas veiksnys, spartinantis Lietuvos ekonomikos pertvarkymą, naujų modernių ekonomikos šakų sukūrimą, specializaciją, produkcijos kokybės gerinimą ir kt. Verslo konkurencingumo padidėjimas duos naudą ir verslui, o ypač – gaminių ir paslaugų vartotojams.

9. Strateginėse kryptyse siūlomos keturios svarbiausios kryptys, kurių įgyvendinimas palengvins ir paspartins ekonominę integraciją: ekonominės integracijos prielaidų sudarymas; informacijos rinkos dalyviams teikimas; rinkos dalyvių mokymas ir ekonomikos konkurencingumo didinimas.

10. Strateginėse kryptyse daugiausia dėmesio skiriama rinkos dalyvių – prekių gamintojų – integracinėms sąlygoms sudaryti – verslo infrastruktūrai sukurti, tuo taip pat darant įtaką ir konkurencingumo didinimui. Mokymas ir informavimas apie bendrąją rinką, jos reikalavimus ir veiklos joje taisykles, būtinas visiems rinkos dalyviams – tiek prekių gamintojams, tiek paslaugų teikėjams.

11. Valstybės vaidmuo dabartiniame Lietuvos ekonominės integracijos etape – pirmiausia užtikrinti prielaidas laisvam prekių judėjimui, sukuriant reikiamą techninę infrastruktūrą (standartizavimas, notifikavimas, sertifikavimas, rinkos priežiūra). Be to, būtina gerinti verslo aplinką, teisinę infrastruktūrą.

12. Verslo konkurencingumą valstybė gali didinti sukurdamą verslo infrastruktūrą ir įgyvendindama priemones, numatytas jau priimtose ekonominėse programose: Lietuvos ūkio vidutinės trukmės strategijoje integracijos į ES kontekste, Eksperto plėtros ir skatinimo strategijoje, Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros iki 2000 m. strateginėse kryptyse ir kt.

13. Lietuvos ekonominės integracijos į ES bendrąją rinką strateginių kryptių įgyvendinimas yra institucijų, atsakingų už konkrečias ekonomikos sritis ir valstybės ekonominę politiką, parengusių atitinkamas ekonomines programas, uždavinys. Rinkos dalyvių mokymo ir informavimo didžiąją priemonių dalį įgyvendina Europos komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.

14. Strateginės kryptys yra dokumentas, apibendrinantis Lietuvos ekonominės integracijos į ES bendrąją rinką patirtį ir nurodantis kryptis, kurioms įgyvendinti būtina sukaupti tiek integracijai, tiek ekonominei reformai būtinas lėšas ir tuo paspartinti Lietuvos verslo ekonominę integraciją į ES bendrąją rinką.

Literatūra

1. *Asociacijos (Europos) sutartis (1995).*
2. Baldwin Richard E., Francois Joseph F., Portes Richard. *The Costs and Benefits of Eastern Enlargement: the impact on the EU and central Europe//Economic Policy, Nr. 24, April 1997.*
3. *Euro money. September 2000.*
4. Eurostat. *www.europa.eu.int/comm*
5. Eurostatistik. *Daten zur Konjunkturanalyse, Monatlich Nr. 2, Europaeische Kommission, 2000.*
6. *Lietuvos socialinė ir ekonominė raida, 2001/2.*
7. *Lietuvos statistikos metraštis, 1996, 1997, 1998, 1999, Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1997, 1998, 1999, 2000.*
8. *Parama nagrinėjant Lietuvos integracijos poveikį biudžetui. Phare parama Europos integracijai Lietuvoje. Ataskaita, 2000 m. rugsėjis.*
9. Simėnas O. *ES kandidatės BVP žmogui sukuria gerokai mažiau nei narės//Verslo žinios, 2001 m. kovo 20 d.*
10. *Single Market News, the Newsletter of Internal Market DG, Nr. 20, 2000 03.*

11. *The European Union and World Trade, Europe on the Move, European Communities, 1999.*
12. *Tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje. V.: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2000 m. gruodis.*
13. *Užsienio prekyba 1997, 1998, 1999. V.: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 1998, 1999, 2000.*

*Straipsnis gautas 2001 m. kovo mėn.
Priimtas spaudai 2001 m. balandžio mėn.*

Summary

LITHUANIA'S ECONOMIC INTEGRATION INTO THE EU SINGLE MARKET: EXPERIENCE AND STRATEGIC GUIDELINES

Danutė Budreikaitė

The European Committee under the Government of the Republic of Lithuania has designed The Strategic Guidelines for Stimulation of Lithuania's Economic Integration into the EU Single Market.

The Guidelines present a road map for the economic integration of the Lithuanian market operators into the single market. They define four main areas for integration, which are: formation and development of an infrastructure for economic integration, teaching of market operators, training of market operators, and enhancement of economic competitiveness.

The document focuses mainly on the conditions necessary to facilitate free movement of goods as a key area of economic relations and economic integration with the EU. The basic requirements for the formation of the infrastructure to implement this freedom are standardisation, notification, accreditation, and market surveillance. Key measures to implement the improvement of the infrastructure are suggested.

The Strategic Guidelines analyse the dynamics of the existing environment for Lithuania's integration into the EU. They describe the stages of Europe's economic integration (common market, single market, EMU), history of relations between Lithuania and the EU, trade between Lithuania, the EU and other countries, and the importance of the EU single market for Lithuania and global economy.

The document presents a SWOT analysis for Lithuania's pre-accession period and following its membership of the European Union.

OKUPACIJOS LAIKŲ (1940–1943 m.) LIETUVOS BANKO VADOVAI

Vladas Terleckas

A. Mickevičiaus 7–7a, LT-2004 Vilnius

Šiuo straipsniu baigiamas rašinių ciklas apie Lietuvos banko valdytojus, dirbusius 1922–1943 m. Šiame rašinyje pirmą kartą plačiau supažindinama su Aleksandro Drobnio ir Povilo Kopustinsko biografijomis, pastarojo pažiūromis kai kuriais bankininkystės klausimais; pateikiami Juozo Bergo gyvenimo fragmentai. Apie tais laikais Lietuvos bankui vadovavusį Juozą Paknį nerašoma, nes apie jį rašyta anksčiau („Pinigų studijos“, 2000, Nr. 4).

Pagrindiniai žodžiai: Lietuvos bankas; valdytojas; A. Drobnys; P. Kopustinskas; J. Bergas.

Aleksandras Drobnys

A. Drobnys Lietuvos banko valdytoju paskirtas 1940 m. rugsėjo mėn. LSSR LKT nutarimu. Šis paskyrimas neteisėtas, nes okupacijos metais nepakeistas Lietuvos banko įstatymas tokią teisę buvo suteikęs Respublikos Prezidentui.

A. Drobnys gimė 1912 m. kovo 26 d. Pilkaraisčio k. (dabartiniame Alytaus r.) ūkininkų šeimoje. Jis anksti išitraukė į jaunimo organizacijų veiklą, buvo renkamas į jų vadovybę. Daugiausia reišėsi tarp studentų varpininkų. Jis buvo „Varpo“ draugijos pirmininkas. 1931 m. jo ir kitų iniciatyva suvienytos keturios studentų varpininkų organizacijos ir įkurta Lietuvos jaunimo sąjunga (LJS) [19, p. 205]. A. Drobnys išrinktas į LJS centro valdybą, vėliau (1932 m.) buvo jos vicepirmininkas. Nepatikrintais duomenimis, 1934–1935 m. jis buvo LJS ir Studentų varpininkų draugijos pirmininkas. A. Drobnys buvo energingas, sumanus ir kūrybingas. Jis pasiekė, kad toliau būtų leidžiamas į finansinius sunkumus patekęs laikraštis „Jaunimas“, kaip „Lietuvos ūkininko“ priedas; suorganizavo turiningus ideologinius kursus ir knygų rinkliavą LJS skyrių knygynėliams [1, p. 94]. 1932 m. A. Drobnys daug prisidėjo steigiant naujus skyrius, stiprinant veikusiuosius, dažnai lankė skyrius, skaitė juose paskaitas, surengė vadinamuosius jaunimo teismus. Juose A. Drobnys ir kiti atlikdavo kaltintojų vaidmenį. Tokiais renginiais norėta sudominti ir į organizaciją pritraukti daugiau jaunimo. LJS tikslas buvo doros ir meno dvasioje išauklėtas žmogus, savo ir visuomeninių gyvenimą grindžiantis pažiūrų ir sąžinės laisve, demokratizmu. Ne veltui LJS šūkis buvo: „Švieskis ir švieski!“. Už 1932 m. Joniškioje pasakytą kalbą prieš A. Smetoną buvo nuvežtas į daboklę, bet nuo kalėjimo išgelbėjo F. Bortkevičienė. Tačiau šios organizacijos amžius buvo trumpas, nes 1936 m. visos jaunimo organizacijos buvo uždraustos.

1931–1939 m. A. Drobnys studijavo ekonomiką Kauno ir Vilniaus universitetuose, bet studijų tuo laiku nebaigė, nes jas trukdė darbas dėl pragyvenimo.

1931 m. pradėjo tarnauti Tarptautiniame banke buhalterio padėjėju. Čia dirbo iki 1935 m. gegužės 1 d. Iš tarnybos jis turėjo išeiti, nes reikėjo atlikti karo prievolę. Ją atliko Kauno karo mokykloje kariūnu. Po karo tarnybos 1936 m. A. Drobnys pradėjo dirbti Lietuvos banke. Tarptautinio banko išduotoje charakteristikoje A. Drobnys atestuojamas kaip darbštus, sąžiningas, labai gerai atliekantis pavestą darbą [6, p. 8]. Lietuvos banke jis išsitaravo iki sektoriaus vedėjo pareigų.

1939 m. lapkričio 1 d. A. Drobnys iš Lietuvos banko Kauno skyriaus perkeltas į Vilniaus skyrių. SSRS okupavus Lietuvą, A. Drobnys pakviestas į Finansų ministeriją vadovauti Finansų departamentui. Matyt, į aukštas pareigas buvo iškeltas todėl, kad nuo 1935 m. palaikė ryšius su komunistais, rėmė liaudies fronto sudarymo idėją. Šias pareigas ėjo iki paskyrimo Lietuvos banko vadovu. Jam likimas lėmė vykdyti Lietuvos banko, kitų smulkių kredito įmonių likvidavimo ir Lietuvos banko inkorporavimo į SSRS

■ Vladas Terleckas – docentas, socialinių mokslų daktaras.
Veiklos sritys: Lietuvos bankų ir pinigų istorija, bankininkystės teorija.

valstybinį banką darbą, atleidinėti okupantui neįtikusius tarnautojus. Faktiškai jam teko vykdyti Lietuvos bankų griovimui iš Maskvos atsiųsto SSRS valstybinio banko įgaliotinio I. Kuznecovo komandas. Lietuvos banką inkorporavus į SSSR valstybinį banką, pasikeitė A. Drobnio pareigų pavadinimas. Nuo tada jis buvo SSRS valstybinio banko Lietuvos respublikinės kontoros valdytojas. Remiantis faktu, kad Estijos ir Latvijos respublikinėms kontoroms vadovauti buvo atsiųsti Maskvos žmonės, galima daryti prielaidą, jog A. Drobniu okupantai daugiau ar mažiau pasitikėjo. Tačiau jam prižiūrėti buvo atsiųstas pavaduotojas V. Ušakovas ir daugelis kitų pareigūnų, kuriais buvo pakeisti banko vadovaujantys tarnautojai lietuviai.

Detaliau apie Lietuvos banko ir apskritai visos kredito sistemos sovietizavimą jau rašyta [16]. Todėl čia bus paminėti tik kai kurie nauji faktai.

P. Kopustinskas apie A. Drobnio laikyseną 1940–1941 m. rašė: „A. Drobns buvo visai atsidavęs naujajai tvarkai. Aklai klausė gosbankiečių ir žydu“ [2, p. 44]. Iš tikrųjų jau pirmaisiais savo įsakymais (spalio mėn.) intensyviai atleidinėjo banko skyrių direktorius, kitus tarnautojus, juos beveik masiškai keitė kitataučiais ne specialistais, dažnai mažamoksliais. Žinoma, bus teisūs ir tie, kurie sakys, kad mauro darbą būtų atlikęs ir kitas kontoros valdytojas. Bet sunku rasti pateisinimą A. Drobnio kišimuisi į kitų bankų personalo komplektavimą, tiesiog jų pasirinktų tarnautojų politinį įskundinėjimą. Tokio pobūdžio slaptą raštą jis parašė (1940 12 29) LKP CK. Jame A. Drobns reiškė nepasitenkinimą politiškai netinkamu vadovaujančių Komunalinio banko Panevėžio skyriaus tarnautojų parinkimu, jų kandidatūrų nederinimu su juo vadovaujama kontora. Vienas iš jų A. Drobniui netiko, kad buvo įmonės savininkas, kitas – tautininkas, trečias – žabotinskininkas [9, p. 8].

Taip pat A. Drobns padėjo represiniams organams surinkti duomenis apie ištremtinus banko tarnautojus. 1941 m. gegužės 30 d. slaptu raštu iš skyrių valdytojų pareikalavo pateikti išsamius duomenis apie pavaldinių socialinę kilmę, partiškumą, visuomeninę veiklą, lankymąsi užsienyje nepriklausomybės laikais ir kt. [11, p. 1].

A. Drobns pagal pareigas tikriausiai įėjo į Lito banknotų naikinimo komisiją ir taip prisidėjo prie šio veiksmo. Nebe A. Drobnio įtakos gimė Lietuvos administracijos raštai V. Molotovui ir N. Bulganinui dėl greitesnio lito apyvartos nutraukimo ir visų „smetoninių“ kredito įmonių likvidavimo. 1940 m. gruodžio 28 d. A. Drobnio visiškai slaptame rašte SSRS valstybinio banko vadovui buvo siūloma uždrausti litų apyvartą nuo 1940 m. gruodžio 29 d. [8, p. 8]. 1941 m. vasario 18 d. rašte LSSR LKT A. Drobns siūlė, nepalikti kredito kooperatyvų kaime [10, p. 23]. Maskva dėl šių reikalų buvo mažiau kairuoliška: litų apyvartą uždraudė nuo 1941 m. kovo 25 d. ir leido veikti kaimiškiems kredito kooperatyvams.

Karas A. Drobni užklupo besigydančią Kulautuvos sanatorijoje. 1941 m. birželio 22 d. vakare jis su kitais aukštais pareigūnais traukiniu išvyko į Maskvą. Pakeliui buvo trumpai sustojęs Vilniuje organizuoti banko vertybių išvežimą. Dėl staigaus vokiečių kariuomenės žygiavimo į Rytus ir dėl lietuvių sukilimo paniškai besitraukiantys banko vadovai negalėjo užtikrinti pinigų, vertybių, dokumentų išvežimo. Didžioji jų dalis liko Lietuvoje, suspėta evakuoti tik Šiaulių ir Švenčionių skyrius. Už vertybių neišvežimą buvo apkaltintas A. Drobnio pavaduotojas ir kontoros vyriausiasis buhalteris. Jie kaltinti nusikalstamu aplaidumu ir buvo sušaudyti. Iš dalies prie to prisidėjo A. Drobnio duoti parodymai. Savo tarnybiniame pranešime (be datos) SSRS valstybinio banko valdybos pirmininko pavaduotojui A. Drobns rašė, kad dėl netikėto vokiečių įsiveržimo nebuvo pasirengta vertybių išvežimui, kad V. Ušakovas neparodė pakankamos iniciatyvos ryšiams su direktyviniais ir kariniais organais užmegzti bei organizuojančio vaidmens [5]. 1941 m. rugsėjo 24 d. panašius parodymus A. Drobns davė SSRS valstybinio banko Evakuacinei komisijai. Iš jos posėdžio protokolų matyti, jog kontoros vadovybė gavo leidimą pradėti vertybių išvežimą tik birželio 22 d. 15 val. Prisimenant sukilimo veiksnį, aišku, kad evakuoti banko vertybes nebuvo realių galimybių, todėl vis vien

turėjo lėkti bankininkų galvos. Jei evakuacija būtų pradėta anksčiau, be leidimo, jų galvos būtų nulėkusios už panikos kėlimą. Taigi buvo susiklosčiusi padėtis be išeities, „kaltininkai“ bet kuriuo atveju būtų surasti. Tad gal nereikėtų perdėti A. Drobnio vaidmens šioje istorijoje. Jam savąją galvą išsaugoti padėjo liga. Jis šiek tiek laiko gydėsi tuberkuliozės sanatorijoje prie Maskvos.

Vėliau A. Drobnyš dirbo SSRS valstybinio banko padalinuose Maskvoje, Novosibirske. 1942–1944 m. ėjo LSSR finansų liaudies komisaro pavaduotojo pareigas. Maskvoje A. Drobnyš sukūrė šeimą su L. Kupstaite, anot P. Treinio, visų laikų Lietuvos teatrų gražiausia, populiaria aktore [18, p. 381]. Pagal jį, jos motina buvo Dono kazokė, o tėvas – pusiau lenkas, pusiau rusas ir truputį lietuvis. Drobniai išaugino dvi dukras.

Pokariu (1944–1957 m.) A. Drobnyš dirbo LSSR finansų ministru, 1957–1958 m. – LSSR MT Pirmininko pavaduotoju. Ilgiausiai (1958–1984 m.) vadovavo LSSR valstybinei plano komisijai (vėliau pavadintai komitetu) ir kartu ėjo LSSR MT Pirmininko pavaduotojo pareigas. Pagal pareigas buvo „renkamas“ LSSR Aukščiausios Tarybos deputatu. Jis išbuvo nuo 1947 m. iki 1985 m. Be to, 1962–1966 m. turėjo ir SSRS Aukščiausiosios Tarybos deputato statusą. Nuo 1956 m. buvo LKP CK narys. 1972 m. A. Drobniui buvo suteiktas LSSR nusipelnusio ekonomisto vardas, 1983 m. paskirta LSSR valstybinė premija. Jo plunksnai priskiriamos kelios propagandinės brošiūros, dalis jų parašyta su kitais autoriais. Nuo 1981 m. pirmininkavo „Lietuvos TSR atlaso“ redakcinei kolegijai.

Pavaldiniai A. Drobni apibūdina kaip griežtą vadovą. Jo vadovavimą LSSR plano komisijai (komitetui), faktiškai Lietuvos ūkiui, galima bus objektyviai įvertinti tik mokslškai ištyrus ūkio raidą (nuo 1958 m.), jo plėtros kryptių suderinamumą su mūsų šalies, tautos interesais, tokio suderinamumo galimybes centralizuoto ekonomikos valdymo iš Maskvos sąlygomis.

Jau šiandien galima teigti, kad A. Drobnio ir kitų mūsų specialistų pastangomis buvo racionaliai išdėstytos gamybinės jėgos, išvengta dar didesnio Lietuvos industrializavimo. A. Drobnyš rašė (1992 m.): „<...> Maskva bandė įpiršti ir daugiau gamyklų. Mes motyvuodavome: Lietuva centrai duoda daug žemės ūkio produkcijos, jeigu plėsimė industrija, nebus kas kaimo dirba“ [17]. Anot lakaus posakio, kas tai galėtų paneigti. Nebe A. Drobnio pastangų LSSR plano komisija buvo lietuviška institucija. Tikiu jo tokiu teigimu: „Bene 1959 metais Maskvos emisarų buvau apkaltintas nacionalizmu ir tai man kainavo infarktą. Kažkoks TSKP CK kuratorius mane išvadino netgi rafinuotu nacionalistu, nes esą prieš išvydamas broliškos pagalbos kadrus namo, veidmainiškai jiems net padėkojęs <...>“ [17]. Visapusiškesnį vaizdą apie A. Drobni galėsime susidaryti, kai sulauksime jo bendradarbių ir pavaldinių prisiminimų.

A. Drobnyš mirė 1998 m. Vilniuje.

Povilas Kopustinskas

P. Kopustinskas gimė 1902 m. balandžio 14 d. Panemunio mstl. (dabartiniame Rokiškio r.). Jo tėvas iš pradžių turėjo parduotuvę, gyveno pasiturinčiai [2, p. 4]. Apie 1908–1909 m. miestelį suskirsčius vienkiemiais, jis atsiėmė tėviškės dalį (9 ha žemės) ir, pašlijus prekybos reikalams, pradėjo ūkininkauti. Tėvas buvo gerokai tiems laikams išprusęs, visuomeniškai aktyvus: prenumeravo ir platino draudžiamą spaudą, nupirko biblioteką, dalyvavo Didžiajame Vilniaus seime ir 1905 m. revoliucijoje. Pirmieji trejų metų Povilo prisiminimai susiję su šios revoliucijos įvykiais: krata namuose, kazokų siautėjimu, tėvo areštu. Tėvas sargybos buvo žiauriai sumuštas ir kalintas 5 mėn. Tėvas vaikams buvo autoritetas, jo neklausyti buvo neįmanoma. Jis niekada nesitenkino esamu, galva buvo pilna įvairiausių sumanymų, turėjo auksines rankas. Mokėjo ne vien žemę dirbti, bet išmanė ir kalvio bei batsiuvio amatą, mėgino gydyti žmones ir gyvulius, kurti literatūrą.

P. Kopustinskas, turėdamas vos šešerius metus, pradėjo lankyti Panemunio pradžios mokyklą. Mokslas sekėsi gerai, todėl išvengė pikto mokytojo fizinių bausmių.

Baigęs 4 skyrius, P. Kopustinskas dėl lėšų stygiaus turėjo likti namuose. Jam teko sunkią piemenuko „profesiją“ išmėginti. Tėvo patariamai savarankiškai mokėsi. Vėliau brolis, Obelių valsčiaus raštininkas, priėmė Povilą savo padėjėju.

Užėjus vokiečiams, P. Kopustinskui, jo tėvui teko didelių vargų patirti, ypač sunkios paaugliui buvo tolimos pastotys.

1918 m. Panemunyje susikūrė revoliucinis komitetas, į kurį įsitraukė iš Rusijos grįžęs brolis Juozas. Komite te raštininkavo ir P. Kopustinskas. Jis prisiminimuose rašo, kad šeima buvo palanki socialistinei santvarkai, ypač ją garbino tėvas, nors suprato miglotai [2, p.14]. P. Kopustinskas socializmą įsivaizdavo kaip sistemą, žmonėms duosiančią šį tą geresnio, žmoniškesnio.

1919 m. vasarą P. Kopustinskas įstojo į mokytojų kursus Rokiškyje. Gyveno pas Keliuočius, su jų sūnumi Juozu (būsimu „Naujosios Romuvos“ redaktoriumi) iki paryčių diskutuodavo politikos ir religijos klausimais. Nors abu buvo priešingų pažiūrų, ginčydavosi kultūringai, o vėliau išliko draugai. Kaip prisipažįsta P. Kopustinskas, jis dėl tėvo įtakos anksti tapo laisvamaniu ir socialistu [2, p. 22].

Baigęs kursus, P. Kopustinskas mokytojavo Paliepio pradžios mokykloje. Tada kaip visko, taip ir mokytojų stigo. Tad mokytojais dirbo net prasčiau negu P. Kopustinskas pasirengę (pvz., nepažįstantys laikrodžio).

1920 m., brolio iš JAV parentas, P. Kopustinskas pradėjo lankyti Rokiškio progimnaziją. Pasibaigus brolio pinigams, pragyvenimui užsidirbdavo privačiomis pamokomis. Priklausė aušrininkų organizacijai. 1922 m. jai skilus, iš jos pasitraukė, nes nepatiko kitų narių teoretizavimas, jis save laikė socialistu praktiku. Tais laikais P. Kopustinsko neįaudino valstybės gyvybiniai reikalai – Vilniaus užgrobimas, L. Želigovskio žygis prieš Lietuvą, Klaipėdos sukilimas. Todėl nepasėkė kitų gimnazistų pavyzdžiu, nestojo į tėvynės gynėjų gretas. Jam šautuvas buvo bjaurus, kadangi skirtas žmonėms žudyti.

1922 m. P. Kopustinskas persikėlė mokytis į Panevėžio gimnaziją, nes Rokiškyje nebuvo aukštesniųjų klasių. Čia rado liberalią, tolerantišką, kultūringą atmosferą. Ją buvo sukūrę šviesūs mokytojai J. Yčas, rašytojas, kun. J. Lindė-Dobilas, G. Petkevičaitė-Bitė, J. Elisonas, M. Karka ir kt. Panevėžio gimnazijoje nebuvo politinių peštynių. Mokytojai sudomino savo specialybių dalykais. P. Kopustinskui didelę įtaką padarė J. Lindė-Dobilas. Jis pakreipė literatūros link. P. Kopustinskas susidomėjo pasauline klasika, gilų poveikį jam padarė D. Bairono, A. Dantės, J. Gėtės kūriniai, senoji graikų dramaturgija. P. Kopustinskas buvo išrinktas Meno kuopos pirmininku.

1924 m. baigęs gimnaziją, išvyko studijuoti į Kauną. Galvą laužė du klausimai – iš ko reikės gyventi ir ką studijuoti. Viliojo matematika, istorija, literatūra. Pasirinko ekonomikos studijas, nes manė, kad bus platesnė dirva veiklai. Pirmais metais nestropiai studijavo, dėstomi dalykai, išskyrus V. Jurgučio, nedomino. Įstojo į socialistinės pakraipos studentų organizaciją „Žaizdras“. Bet į LSDP nestojo, nes jautėsi netinkamas partinei drausmei. Džiaugsmingai išgyveno valstiečių liaudininkų ir LSDP pergalę rinkimuose į III Seimą, net straipsnį „Lietuvos žinioms“ parašė.

Metams studijas nutraukė liga, privertusi kovoti su mirtimi. Garsus chirurgas V. Kuzma buvo nusiteikęs net šešis šonkaulius išpjauti, bet jis nesidavė, pasakęs: „geriau galvą nupjaukit“.

Po metų grįžus studijuoti, buvo lengviau, kas mėnesį gaudavo 150 litų stipendiją. Todėl pradėjo uoliau studijuoti, ir mokslai pasidarė įdomesni. 1929 m. P. Kopustinskas baigė studijas, apgynė diplominį darbą apie akcinius ir valstybinius bankus. Darbui vadovavo V. Jurgutis. Jis ir tarnybą Lietuvos banke surado.

1929 m. rugpjūčio 20 d. P. Kopustinskas pradėjo bankininko karjerą Lietuvos banko Rokiškio skyriuje sąskaitininku [20]. Darbas daugiausiai buvo kanceliarinis, nuobodus.

1930 m. P. Kopustinskas sukūrė šeimą, jaunuosius sutuokė kanauninkas J. Tumas. Nuolat įsikurti vienoje vietoje negalėjo, nes banko vadovybės buvo blaškomas po įvairius skyrius (Šiaulių, Kauno, Kretingos). Įdomesnę darbą rado Kaune (banko centre), nes dirbo Informacijos skyriuje, turėjo domėtis Lietuvos ir pasaulio politiniu bei ekonominiu gyvenimu. 1934 m. jis pasiunčiamas į Kretingos skyrių buhalteriauti, 1935 m. paaugstinamas iki skyriaus direktorių. Džiaugėsi geromis darbo sąlygomis, savarankiškumu. Darbštumas, pareigingumas, sąžiningumas nešė sėkmę, sekėsi išieškoti įsisenėjusias skolas, sutarti su klientais nedarant skirtumų pagal tautybę. Banke buvo gera dirbti ir todėl, kad visi tarnautojai buvo verti pasitikėjimo, nereikėjo bijoti visokių aferų.

Žinia apie aukštą P. Kopustinsko kvalifikaciją pasiekė ir Klaipėdos prekybos institutą. Buvo kviečiamas jame dėstyti, bet banko vadovybė neleido. P. Kopustinskui pavyko geromis sąlygomis ir tinkamoje vietoje surasti banko skyriaus pastatui sklypą. Reikėjo prižiūrėti jo statybą.

Sovietinę okupaciją P. Kopustinskas priėmė kaip įvykusį faktą, manė, kad reikėjo okupantui pasipriešinti. Pasipriešinimą turėjusi padiktuoti tautinė savigarda. A. Smetona neturėjęs pabėgti, o garbingai žūti. „Nepriklausomybę reikėjo krauju aplaistyti, kad ir to kraujo daigai ateičiai išsiskleistų“, – rašė prisiminimuose [2, p. 37].

1940 m. rugpjūčio 30 d. P. Kopustinskas iškviečiamas į Kauną, paskiriamas banko valdybos nariu ir pavedama vadovauti šio miesto skyriui. Prieš tai jam siūloma dirbti Prekybos ministerijoje, bet labai jau nesimpatiški pasirodė jos vadovų veidai.

Tada Lietuvos banko valdyba jau buvo nedarbinga, tvarkė tik einamuosius reikalus. „Paradui“ vadovavo iš pogrindžio išlindusieji ir iš Maskvos atsiųsti SSRS valstybinio banko atstovai su I. Kuznecovu priešakyje. Pasipylė prieštaringos komandos, prasidėjo senųjų tarnautojų keitimas arogantiškais neišmanėliais, buvo sėjamas nepasitikėjimas, stiprinama biurokratinė kontrolė. P. Kopustinską, kaip pagrindinio skyriaus vadovą, užgulė nacionalizuotų bankų likvidavimo; kreditavimo, atsiskaitymų ir pinigų apyvartos organizavimo sovietizavimo rūpesčiai. Anot P. Kopustinsko, ne pinigai tarnavo žmonėms, o priešingai. Banke diegiama sistema, SSRS valstybinio banko atstovų elgesį jis apibūdino taip: „Tikrai reikia ilgai gyventi tarp vagių, kad taip nepasitikėtum žmogumi kiekvienoje smulkmenoje“ [2, p. 40]. Maskvos atstovai įsivėlė į laikrodžių aferą, t. y. grobstė Lietuvos banke saugotas nacionalizuotas brangenybes, laikrodžius. Du iš jų (I. Kuznecovas ir U. Šapovalovas) už vagystes sėdo į kalėjimą. Senieji tarnautojai buvo išgąsdinti ir prislėgti, ne vieną jų P. Kopustinskui teko ginti nuo atvykėlių. Jį dvasiškai gniuždė būtinumas per iškilmingus susirinkimus sėdėti prezidiume, kilnotis liaupsinant Staliną. Tada galutinai išsisklaidė P. Kopustinsko tikėjimas socializmu. Abejonių kilo SSRS vykstant komunistų partijos ir kariuomenės vadų teismams, girdint apie Stalino beydiškumą ir kt. Apie savo nuotaikas 1940–1941 m. P. Kopustinskas rašė: „Jau tapo aišku jos (socialistinės santvarkos – *V. T.*) nežmoniškumas. Todėl kapanojausi kaip musė voratinklyje, nenorėdamas niekam patikti ir nebegalėdamas ištrūkti“ [2, p. 42]. Jis negalėjo būti pasidavėlis, pataikūnas, veidmainis. Visi Lietuvos gyventojai buvo išgąsdinti, daugelis įbauginti. P. Kopustinskas nepasidavė įbauginamas. Kaip minėta, jis gynė tarnautojus, tiesiai ir kandžiai atsiliepdavo apie atneštą tvarką, ne kartą, viršininkų spaudžiamas, nesutiko atšaukti savo įsakymų (pvz., dėl netikusių naujų tarnautojų atleidimo). Slogi atmosfera, darbas naktimis alino nervų sistemą, todėl teko gydytis sanatorijoje. Pagerėjus sveikatai, P. Kopustinskas nusprendė pasitraukti iš užimamų pareigų. Nepaisant A. Drobnio nenoro atleisti, jis išsiplėšė iš nemalonių pareigų. 1940 m. spalio 10 d. P. Kopustinskas paskiriamas Planavimo ekonomikos sektoriaus vedėju, bet greitai nusileidžia į daug žemesnes Pinigų apyvartos sektoriaus inspektoriaus pareigas.

Mieli skaitytojai gal atleis ilgoką nuotaikų, pirmosios sovietinės okupacijos atmosferos aprašymą. Autentiškas, objektyvus P. Kopustinsko paliudijimas yra svarbus mūsų istorijos dokumentas. Jis padeda mums suprasti, kokius jausmus patyrė ir kiti bankų vadovai.

Tautos visuotinį džiaugsmą dėl prasidėjusio karo jis paaiškino taip: „Reikėjo daug kentėti, daug sielvartauti, daug drebėti, kad prasidėjęs karas džiugintų“ [2, p. 45]. P. Kopustinskas nesidžiaugė, jis prisiminė kaizerinės okupacijos žiaurumus, todėl nemanė, kad vokiečiai pasikeitė.

Nacmečio pradžioje P. Kopustinskas grynai atsitiktinai buvo pakviestas vadovauti Lietuvos bankui. 1941 m. birželio 25 d. Laikinosios Lietuvos Vyriausybės finansų ministro (J. Matulionio) įsakymu P. Kopustinskas paskiriamas laikinai eiti Lietuvos valstybinio banko (greitai bankui gražintas tarpukario laikų vardas) valdytojo pareigas [7, p. 14]. Netrukus jį banko vadovu pripažino ir vokiečių karinė vadovybė, paskirdama komisariniu valdytoju. 1941 m. birželio 26 d. įsakymu P. Kopustinskas paskelbė, kad nuo birželio 25 d. bankas pradeda savo operacijas išvaduotose Lietuvos žemėse; buvę tarnautojai buvo kviečiami eiti savo pareigas [7, p. 15]. Pirmomis dienomis bankas atlikinėjo tik būtiniausias operacijas: priiminėjo iš įmonių, organizacijų, įstaigų gaunamus pinigus ir juos išdavinėjo tik algoms mokėti bei neatidėliotinioms ūkio išlaidoms.

1941 m. birželio 26 d. aplinkraštyje Nr. 1 apie leidžiamas banko skyriams vykdyti operacijas, be to, buvo pasakyta: „Tarnautojai žydų tautybės prie darbo neprileidžiami“ [7, p. 252]. Pagal patį P. Kopustinską, šį punktą, privertusį jį ilgai pagalvoti, įrašė banko sekretorius. Jį paliko, nes „<...> norėjau, kad skyriuose nevyktų peštynių su žydais. Jaučiau, jog jiems provincijoje nepakanta dar didesnė nei mieste. Norėjosi padėti lengvinti, švelninti. Mačiau, jog žydų likimo nenulemsiu“ [2, p. 46].

Dabar P. Kopustinskui ir komandai teko daryti viską priešingai negu sovietmečiu, t. y. atkurti ikiokupacinių laikų pinigų apyvartos organizavimo, kreditavimo, apskaitos, atskaitomybės, atsiskaitymų tvarką. „Darbas tvarkėsi sklandžiai, tyliai, ramiai. Vokiečiai buvo labai mandagūs. Ir, svarbiausia, visiškai pasitikėjo žmonėmis“ [2, p. 46]. P. Kopustinskas leido tarnautojams „pasitvarkyti“ tarnybos bylas, persikelti į kitus miestus, kur jiems turėjo būti saugiau. 1941 m. liepos 22 d. aplinkraščiu valdytojas leido atgaivinti (ribotai) kreditavimą [2, p. 247]. Dar vėliau kreditavimo varžymai sušvelninami. P. Kopustinskui teko su vokiečiais pakovoti dėl Lietuvos banko vardo. Jie Lietuvos banką traktavo kaip karo grobį ir raštuose vadino sovietmečio laikų vardu (Valstybinio banku). P. Kopustinskas savo raštuose vokiečiams rašydavo tik „Lietuvos bankas“. Tai vokiečiai toleravo. Nepavyko jam (ir negalėjo pavykti) apsaugoti nuo vokiečių banke laikytas vertybes.

1941 m. spalio 19 d. P. Kopustinskas atsistatydino, o pareigas perdavė J. Pakniui [7, p. 179]. Pagal P. Kopustinską, jo atsistatydinimo norėjęs J. Matulionis, kuris valdytojo kėdėje pageidavęs matyti krikdemų žmogų [2, p. 50]. Bet šiai versijai prieštarauja socialdemokrato J. Paknio paskyrimas banko vadovu. Po atsistatydinimo P. Kopustinskas pasiliko Lietuvos banke, vadovavo Statistikos skyriui. Dėl karo sąlygų rinkti statistikos duomenų nebuvo galima. Tad ir darbo nebuvo, galėjo dažnai lankytis uošvijoje, lauktuvėmis skurdų karo davinį gerokai praturtinti.

Nuo grįžtančių sovietų nutarė nesitraukti, kadangi „<...> visa tauta negali išbėgti, tai gudruolių tarpe nenoriu būti. Nenoriu, kad vaikai svetimas duris varstyti“ [2, p. 53]. Iki SSRS armijai užimant Čekoslovakiją, dar puoselėjo viltį, kad po taikos sutarties sudarymo rusai turės apleisti Lietuvą.

1944 m. prof. A. Purėnas pakvietė P. Kopustinską Kauno universitete dėstyti politinę ekonomiją. Sutiko, nes nenorėjo dėl darbo nacmečiu Lietuvos banko vadovu į jį sugrįžti. Antra vertus, suprato, kad, dėstant politinę ekonomiją, galima ir laisvę, ir galvą prarasti. Buvo paskirtas Politinės ekonomijos katedros vedėju, be to, dar turėjo dėstyti buhalteriją, pramonės įmonių organizavimo kursus. Argi suspėsi vienu metu

tinkamai parengti trijų skirtingų dalykų paskaitų konspektus. Teko žmogui paskubomis iš po ranka pasitaikiusių vadovėlių daryti vertimus, paskaitų metu nenukrypti nuo užrašų. Ir visgi „nukrypo“. 1946 m. birželio 25 d. LSSR NKGB pranešė LKP (b) CK, kad numatoma P. Kopustinską atleisti iš universiteto, nes „jo paskaitos persunktos anti-tarybiškumu“ [13, p. 210]. Į atleidžiamųjų sąrašą pateko prof. A. Janulaitis, P. Šalčius, B. Sideravičius, Z. Janonis ir kt.

Valdžios nemalonėn patekusiam bedarbiui niekas iš pažįstamų, užėmusių aukštas pareigas, nenorėjo padėti. Ilgai teko varstyti įvairių įmonių ir įstaigų kadru skyrių viršininkų kabinetų duris. Teko jam atlaikyti jais dirbusių ne lietuvių perveriančius žvilgsnius, sakančius: „Na, bandite, ko čia atėjai?“ Vargais negalais įsidarbino geografijos mokytoju Kauno mergaičių vidurinėje mokykloje. Bet 1952 m. tos vietos prirėkė Švietimo ministerijos vadovo giminėms, todėl vėl prasidėjo varginančio „dėmėtojo“ darbo paieškos. Seno pažįstamo bankininko užtariamas, šiaip ne taip P. Kopustinskas priimamas į „Sąjunginės spaudos“ Kauno srities skyrių vyresniuoju ekonomistu. Darbas buvo ramus, patiko. Bet panaikinamos sritys, nelieka ir darbovietės. Pasiseka gauti darbo Kauno I vidurinėje mokykloje. Ten pavaduoja direktorių ūki reikalams ir dėsto matematiką. Vargsta, kamuojasi su nedrausmingais mokiniais. Nusprendžia laimės ieškoti sostinėje.

Nuo studijų laikų pažįstamas Vilniaus universiteto rektorius J. Bulavas priima vyresniuoju dėstytoju Ekonomikos fakulteto Statistikos, buhalterinės apskaitos, finansų ir kredito katedroje. Surado dvasinę atgaivą, nes katedroje dirbo daug pažįstamų, klausytojai taip pat buvo kitokie. Čia dirbo iki išėjimo į pensiją 1962 m. liepos 1 d.

Būdamas pensijoje, P. Kopustinskas daug dviračiu keliavo po Lietuvą, rašė prisiminimus. Pastarieji – vertingi to meto paliudijimai, gyvai, trumpais, bet talpiausiai, apibendrinančiais sakiniais parašyti.

P. Kopustinskas mirė 1966 m. balandžio 20 d. Kaune.

Jo brolis Juozas tapo stalininio teroro auka – buvo nuteistas 25 m. lagerių, iš kur nesugrįžo.

P. Kopustinskas paliko mums vertingų straipsnių apie litą, jo padėties pokyčius, autarkinį ir planinį ūkį. 1940 m. išspausdintame straipsnyje „Dabartinė Lietuvos pinigų rinka“ jis pritarė valdžios finansų politikai, atmetusiai eksperimentus pinigų rinkoje [4, p. 241]. Ankstesnių metų straipsniuose teigiamai vertino didėjusį Lietuvoje valstybinį kredito reguliavimą, kritikavo paskolų teikimą pagal kreditingumo metodą ir siūlė jį pakeisti atsižvelgiant į paskolos reikalingumą. Taip pat jis kėlė Lietuvos bankų suvalstybinimo idėją, kad taip būtų sudarytos prielaidos planingai tvarkyti ūkį [3, p. 203]. Tačiau P. Kopustinskas atmetė sovietinį bankų nacionalizavimo būdą, pasisakė už tai, kad valstybė išpirktų bankų akcijas.

P. Kopustinskas su žmona išaugino tris Lietuvai daug nusipelniusius vaikus. Vyriausioji dukra S. Valiuvienė (g. 1931 m.) – žymi dailininkė grafikė, knygų iliustratorė, daugelio tarptautinių parodų dalyvė, pelniusi diplomus. D. Mataitienė (g. 1936 m.) išgarsėjo scenografijų, Lietuvių folkloro teatro kūrimu, 1984 m. apdovanota valstybine premija, įvairiose parodose pelnė daug apdovanojimų. Sūnus A. Kopustinskas (g. 1945 m.) – habilituotas technologijos mokslų daktaras, Kauno technologijos universiteto Elektronikos ir automatikos fakulteto Taikomosios elektronikos katedros profesorius.

Juozas Bergas

Gaila, kad žinomi vos keli J. Bergo biografijos momentai. Jis buvo sulietuvėjęs vokiečių, baigęs aukštuosius teisės mokslus Rusijoje. Ilgus metus J. Bergas dirbo Ūkių banko Marijampolės skyriaus direktoriumi, priklausė Lietuvos ūkininkų sąjungai.

Apie J. Bergo likimą pirmosios sovietinės okupacijos metais literatūroje pateikta prieštarų žinių. Vienur rašoma, kad J. Bergas repatriavo į Vokietiją, o, vokiečiams

užėmus Lietuvą, sugrįžo į ją. Pagal kitą leidinį, 1940–1941 m. jis kalintas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime [15, p. 46]. Trečiame leidinyje teigiama, jog J. Bergas po suėmimo greitai (1941 03 20) buvo perduotas Vokietijai [12, p. 147]. Lietuvos centriniame valstybės archyve išlikusiame 1940 m. kalinių sąraše įrašyta J. Bergo pavardė. Tada jis buvo kalinamas Marijampolės kalėjime. Tai leidžia tvirtinti, jog 1940 m. J. Bergas buvo areštuotas ir kalintas Marijampolėje, vėliau perkeltas į Kauno sunkiųjų darbų kalėjimą, iš kurio sugebėjo ištrūkti dėl vokiškos kilmės ir repatrijuoti į Vokietiją, iš kur karo metais grįžo į Lietuvą.

1942 m. spalio mėn. J. Bergas vokiečių okupacinės administracijos buvo paskirtas komisariniu Lietuvos banko valdytoju. J. Bergui likimas lėmė vadovauti Lietuvos bankui, kai okupantas pradėjo spartinti jo likvidavimą. Faktiškai J. Bergui teko vykdyti nacinių okupantų sukurtos institucijos – Lietuvos bankų reorganizavimo ir balansų sureguliuavimo įgaliotinio nurodymus. Lietuvos banko likvidavimą naciai paspartino nuo 1942 m. spalio mėn. Iš Lietuvos banko buvo perimami ir perduodami vokiškosioms kredito įmonėms klientai, pasyvai ir aktyvai. Šis procesas truko iki 1943 m. balandžio 16 d. Nuo tos dienos Lietuvos bankas buvo priverstas nutraukti savo operacijas. Po to pradėtas galutinis neveikiančio banko likvidavimas (turto, bylų perdavimas).

1944 m. J. Bergas pasitraukė į Vokietiją. Gerai jį pažinojęs J. Matulionis J. Bergą apibūdino kaip protingą žmogų [14, p. 123].

Literatūra

1. *Jubiliejinis jaunimas*. K., 1934.
2. *Kopustinskas P. Prisiminimai. Rankraštis. Kopustinsko A. asmeninis archyvas*.
3. *Kultūra*, 1933, Nr. 4.
4. *Kultūra*, 1940, Nr. 4.
5. *Lietuvos bankas. Muziejaus fondas (lapai nenumeruoti)*.
6. *LCVA, f. 755, ap. 1, b. 274*.
7. *LCVA, f. 755, ap. 6, b. 3*.
8. *LCVA, f. R871, ap. 2, b. 9*.
9. *LCVA, f. R871, ap. 2, b. 15*.
10. *LCVA, f. R871, ap. 2, b. 45*.
11. *LCVA, f. R871, ap. 2, b. 50*.
12. *Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941. V., 1993, t. I*.
13. *Lietuvos mokslas*, 1974, t. 2, kn. 2–3.
14. *Matulionis J. Neramios dienos. Toronto, 1976*.
15. *Prunskis J. Lietuva bolševikų okupacijoje. Čikaga, 1973*.
16. *Terleckas V. Lietuvos bankas 1922–1943 metais. V., 1997*.
17. *Tiesa*, 1992 03 26.
18. *Trešnys P. Atsisveikinimas su teatru. V., 1998*.
19. *Varpininkų kelias*. K., 1939.
20. *Vilniaus universiteto archyvas. Kopustinsko P. kadrų įskaitos byla*.

Straipsnis gautas 2001 m. gegužės mėn.

Priimtas spaudai 2001 m. birželio mėn.

Summary

GOVERNORS OF THE BANK OF LITHUANIA DURING THE OCCUPATION PERIOD
(1940–1943)

Vladas Terleckas

The article represents the first more exhaustive acquaintance with the biographies of the governors of the Bank of Lithuania, Aleksandras Drobnys, Povilas Kopustinskas, and Juozas Bergas. Aleksandras Drobnys (1912–1998) was of poor

farmers' origin; he studied economics at the Universities of Kaunas and Vilnius in 1931–1939 and was then active among leftist students. Before he was appointed (in September 1940) Governor of the Bank of Lithuania, he had served in this bank and the Ministry of Finance. He headed the Bank of Lithuania (which was turned into the Republican office of the USSR State Bank on 12 October 1940) until the outbreak of war between Germany and the USSR, assisted diligently in sovietizing the bank and replacing its employees. During the war years, he lived and worked in Russia.

In 1944–1957, Aleksandras Drobnys worked as the Minister of Finance of the Lithuanian SSR; later he headed the Lithuanian SSR State Planning Commission (Committee) and was a deputy of the Supreme Council of the Lithuanian SSR.

Povilas Kopustinskas (1902–1966) was of farmers' origin; he had higher economic education. In 1929, he began his career as a banker in Bank of Lithuania branches starting from the lowest positions. In 1935, he was appointed Director of Kretinga branch of the Bank of Lithuania, in August 1940 – a member of the Board of the Bank of Lithuania and Director of Kaunas branch.

The provisional Government of Lithuania, formed as a result of the All-nation Uprising against Soviet invaders in June 1941, appointed Povilas Kopustinskas to head the Bank of Lithuania. His significant contribution consisted in restoring Bank of Lithuania's pre-occupational status, the credit, settlement, and accounting procedures. Viewing no possibilities to stop the Nazis from liquidating the Bank of Lithuania, he resigned from his office on 29 October 1941.

After the war, he worked as a teacher in secondary schools in Kaunas; later, he lectured on economic subjects at the University of Vilnius.

During the years of independence, he published a series of valuable articles on Bank of Lithuania's monetary policy, shifts in the position of the Litas. In his articles, he also expressed himself in favour of stronger regulation of credit by the State. To this end, he suggested to render banks state-owned, to replace the method of creditworthiness by expediency.

Juozas Bergas was appointed Commissioner Governor of the Bank of Lithuania by the Nazis. In 1942, when the invaders commenced accelerated liquidation of this bank – the symbol of the country's strive for independence, he faced the hard lot of implementing these intentions of the Brown Shirt invader.

2000 m. BALTIJOS VALSTYBIŲ MOKĖJIMŲ BALANSŲ PALYGINAMOJI ANALIZĖ

Mokėjimų balansas – tai statistinė ataskaita, į kurią įtrauktos šalies išorės operacijos, įvykusios per tam tikrą ataskaitinį laikotarpį. Mokėjimų balansą sudaro dvi sąskaitos: einamoji bei kapitalo ir finansinė. Einamojoje sąskaitoje parodytos visos užsienio prekybos operacijos, kapitalo pajamos ir einamieji pervedimai, o kapitalo ir finansinėje sąskaitoje – operacijos, susijusios su užsienio finansiniais aktyvais ir išsipareigojimais, bei atvaizduoti investicijų procesai. Svarbiausia mokėjimų balanso dalis yra šalies oficialiosios tarptautinės atsargos.

Trijų Baltijos valstybių mokėjimų balansų duomenų pagrindu atlikta balansų palyginamoji analizė ir įvertintas einamųjų sąskaitų priimtimumas.

1. Lietuvos, Latvijos ir Estijos 2000 m. mokėjimų balansų apžvalga

2000 m. pagrindiniai ekonominiai rodikliai rodo, kad Baltijos valstybių ūkiai atsigavo po Rusijos krizės. 1999 m. bendrasis vidaus produktas (BVP) sumažėjo Lietuvoje ir Estijoje, o 2000 m., palyginti su 1999 m., jis padidėjo: Lietuvoje – 3,3, Latvijoje – 6,6, o Estijoje – 6,4 procento. Nors Lietuva kiek lėčiau tvarkėsi su krizės padariniais, tačiau, palyginti su kitomis Baltijos valstybėmis, galima drąsiai teigti, kad 2000 m. buvo jos ekonomikos atsigavimo metai. BVP didėjimo tempo pokytį daugiausia nulėmė padidėjęs eksportas į Europos Sąjungos (ES) ir kitas šalis, taip pat sugriežtinta vyriausybės išdo (išlaidų) politika.

1 lentelė

Baltijos valstybių mokėjimų balansai 2000 m.

(mln. JAV dolerių)

	Lietuva	Latvija	Estija
Einamoji sąskaita	-674,8	-485,1	-331,3
% BVP	-6,0	-6,8	-6,7
Prekybos balansas	-1 103,8	-1 058,1	-788,5
% BVP	-9,8	-14,8	-15,9
Prekių eksportas	4 050,4	2 058,3	3 288,9
Prekių importas	-5 154,2	-3 116,5	-4 077,4
Paslaugos	380,2	452,4	580,7
% BVP	3,4	6,3	11,7
Kreditas	1 058,9	1 212,2	1 493,1
Debetas	-678,7	-759,8	-912,4
Pajamos	-193,8	24,6	-220,5
% BVP	-1,7	0,3	-4,4
Kreditas	185,5	215,5	112,0
Debetas	-379,3	-190,9	-332,5
Einamieji pervedimai	242,6	96,0	97,0
% BVP	2,2	1,3	2,0
Kreditas	246,9	201,3	126,0
Debetas	-4,3	-105,4	-29,0
Kapitalo ir finansinė sąskaita	678,4	515,0	431,5
% BVP	6,0	7,2	8,7
Kapitalo sąskaita (grynoji)	2,2	21,1	16,6
Finansinė sąskaita (grynoji)	676,2	493,9	414,9
Tiesioginės investicijos (grynosios)	375,2	399,1	241,2
Investicijos užsienyje	-3,7	-7,8	-157,1
Užsienio investicijos	378,9	406,9	398,3
Investicijų portfelis (grynasis)	264,5	-332,9	109,4
Investicijos užsienyje	-141,4	-344,1	36,2

Tęsinys

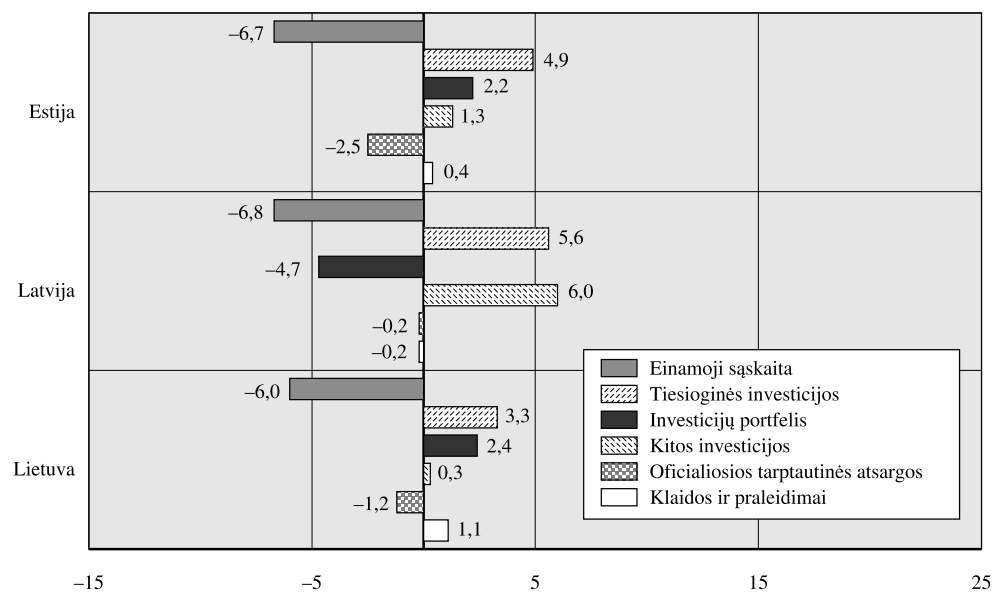
	Lietuva	Latvija	Estija
Užsienio investicijos	405,9	11,2	73,2
Kitos investicijos (grynosios)	36,5	427,7	64,3
Investicijos užsienyje	39,9	-339,9	-69,9
Užsienio investicijos	-3,4	767,7	134,2
Oficialiosios tarptautinės atsargos („-“ padidėjimas)	-130,7	-17,7	-122,2
% BVP	-1,2	-0,2	-2,5
Klaidos ir praleidimai	127,2	-12,2	22,0

Šaltiniai: [1; 2; 3].

Kaip matyti iš 1 lentelės duomenų, 2000 m. visų trijų valstybių einamosios sąskaitos balansas buvo neigiamas ir sudarė: Lietuvos – 674,8, Latvijos – 485,1, Estijos – 331,3 mln. JAV dolerių [1; 2; 3]. Palyginti su 1999 m., Lietuvos einamosios sąskaitos deficitas sumažėjo 43,5, Latvijos – 24,9, o Estijos padidėjo 12,5 procento. Todėl Lietuvos einamosios sąskaitos deficito dalis BVP buvo mažiausia – 6,0 procento, o Latvijos ir Estijos šis rodiklis atitinkamai – 6,8 ir 6,7 procento (žr. 1 pav.).

1 pav. 2000 m. pagrindiniai Baltijos valstybių mokėjimų balansų straipsniai

(procentais BVP)

Pagrindinis 2000 m. einamosios sąskaitos deficitą nulėmęs veiksnys buvo neigiamas užsienio prekybos balansas. Šis rodiklis sudarė: Lietuvoje –9,8, Latvijoje –14,8 ir Estijoje –15,9 procento BVP. Analizuojamų šalių prekių eksportas atitinkamai buvo 36,1, 28,8 ir 66,2 procento BVP.

2000 m., palyginti su 1999 m., labiausiai padidėjo Estijos prekių eksportas (34,2%). Tai lėmė net 64,3 procento padidėjęs eksportas į ES šalis [4]. Lietuvos prekių eksportas nagrinėjamu laikotarpiu padidėjo 28,7 procento. Nepaisant euro kurso smukimo, 2000 m. prekių eksportas į ES šalis padidėjo 21,2 procento, o jų dalis Lietuvos eksporto struktūroje išliko didžiausia – 47,9 procento [3]. Prekių eksportas į Centrinės Europos laisvosios prekybos asociacijos (CELPA) sutartį pasirašiusias šalis padidėjo 46,5 procento. Po didelio nuosmukio 1999 m. pradeda atsigauti ir prekių eksportas į Nepriklausomų Valstybių Sandraugos (NVS) šalis (padidėjo 13,3 procento). Tačiau

prekių eksporto dalis, tenkanti šioms šalims, išliko nedidelė – 16,3 procento viso eksporto [3].

Lietuvos prekių eksporto padidėjimą daugiausia nulėmė 78,8 procento (tai sudarė 44,2 % viso prekių eksporto padidėjimo vertės) padidėjęs naftos perdirbimo produktų eksportas, kadangi nagrinėjamu laikotarpiu padidėjo pasaulinės naftos kainos. Prekių eksporto didėjimo tempą padidino ir 59,0 procento padidėjęs transporto priemonių eksportas [3].

Latvijos prekių eksportas padidėjo 9,0 procento. Latvija ir Estija daugiausia eksportavo mašinas ir įrengimus, medieną ir jos dirbinius, drabužius ir avalynę.

2000 m. Lietuvos prekių importas sudarė 45,9 procento BVP ir, palyginti su 1999 m., padidėjo 13,2 procento. Daugiausia padidėjo mineralinių produktų (58,2%), gyvū gyvūnų ir jų produktų (49,6%), antžeminio, oro, vandens transporto priemonių ir pagalbinių įrengimų (30,7%), plastikų ir jų dirbinių (17,5%) importas [3]. Suprantama, kad, padidėjęs prekių eksportui, didėja ir jų importas. Lietuvos prekių importas iš ES šalių padidėjo 5,5, o iš NVS šalių – 46,6 procento. Prekių importas į Latviją ir Estiją taip pat atitinkamai padidėjo 6,9 ir 22,5 procento [1; 2]. Šių šalių prekių importas atitinkamai sudarė 43,6 ir 82,1 procento BVP.

Prekių eksporto ir importo rodiklių analizė leidžia daryti išvadą, kad, nors Rusijos krizė 1998–1999 m. labiausiai paveikė Lietuvos ūkį, tačiau 2000 m. jis atsigavo. Tuo tarpu Latvijos ūkis patyrė mažiau krizės padarinių, todėl ir jos užsienio prekybos didėjimo tempas yra lėtesnis. Geresnis visų trijų valstybių prekių eksporto ir importo subalansuotumas lėmė tai, kad jų neigiami einamųjų sąskaitų balansai 2000 m. sumažėjo ir pasiekė priimtinas ribas.

2000 m. Baltijos valstybių bendrieji paslaugų balansai buvo teigiami ir, palyginti su atitinkamu praėjusių metų laikotarpiu, padidėjo: Lietuvos – 24,5, Latvijos – 34,7 ir Estijos – 1,5 procento. 2000 m., palyginti su 1999 m., vienintelės Lietuvos paslaugų eksportas sumažėjo 3,0 procento. Šį pokytį lėmė nevienoda transporto ir kelionių paslaugų eksporto dinamika: transporto paslaugų eksportas padidėjo 23,1 procento, o kelionių paslaugų eksportas sumažėjo 28,9 procento [3]. Didesnę Latvijos paslaugų eksporto apimtį nulėmė spartesnis jūrų transporto paslaugų eksporto padidėjimas (43,9 %).

Lietuvos grynosios paslaugos sudarė 3,4, Latvijos – 6,3, o Estijos – 11,7 procento BVP. Taigi Estija ir toliau pirmauja pagal užsieniečiams suteiktų paslaugų apimtį (1 493,1 mln. JAV dol., arba 30,0% BVP). Bendra visų šalių tendencija išliko ta pati – nerezidentams paslaugų suteikta daugiau, negu iš jų gauta, o didžiausią paslaugų eksporto ir importo dalį sudaro transporto bei kelionių paslaugos.

2000 m. Lietuvos ir Estijos bendrieji pajamų balansai buvo neigiami ir atitinkamai sudarė 1,7 ir 4,4 procento BVP. Lietuvoje neigiamas pajamų balansas sumažėjo dėl padidėjusių šalies ūkio subjektų pajamų už investicijas užsienyje ir sumažėjusių nerezidentų reinvesticijų. Lietuvos ir Estijos išmokos nerezidentams už jų kapitalo investicijas bei jų darbo pajamos Baltijos valstybėse buvo didesnės negu šių valstybių rezidentų pajamos iš užsienio. Tuo tarpu Latvijos bendras pajamų balansas buvo teigiamas ir sudarė 0,3 procento BVP. Pagrindinė tokio pasikeitimo priežastis buvo rezidentų pajamų iš užsienio padidėjimas ir mažesnės nerezidentų pajamos iš tiesioginių užsienio investicijų Latvijoje. Tai galima paaiškinti nuostoliais, kuriuos patyrė ne bankų sektorius 1999 m. [1].

2000 m. Lietuvos, Latvijos ir Estijos einamųjų pervedimų balansai buvo teigiami. Lietuvos einamųjų pervedimų sumos padidėjimą nulėmė padidėję privatūs pervedimai. Kaip ir ankstesniais metais, Latvijoje ir Estijoje daugiausia gautų pervedimų lėšų paskirta įvairiems techninės ir humanitarinės pagalbos projektams.

Kapitalo ir finansinėje* sąskaitoje parodyti visi šalies investiciniai procesai su užsieniu bei einamosios sąskaitos deficito finansavimo šaltiniai, todėl jos analizė taip

*Analizuojant kapitalo ir finansinę sąskaitą, naudojami grynieji rodikliai, kurie apskaičiuojami kaip nerezidentų investicijų šalyje ir rezidentų investicijų užsienyje skirtumas.

pat yra labai svarbi. 2000 m. Lietuvos, Latvijos, Estijos kapitalo ir finansinės sąskaitos balansai buvo teigiami ir atitinkamai sudarė 6,0, 7,2 ir 8,7 procento BVP (žr. 1 lentelę). Kaip ir ankstesniais metais, nerezidentų investicijos šiose valstybėse buvo didesnės negu jų ūkių subjektų investicijos užsienyje. Lietuvos kapitalo ir finansinės sąskaitos struktūroje didžiausią BVP dalį sudarė užsienio investicijų portfelis (3,6%) ir tiesioginės užsienio investicijos (3,4%), Latvijos – tiesioginės užsienio investicijos (5,7%) ir kitos užsienio investicijos (10,7%), o Estijos taip pat – tiesioginės užsienio investicijos (8,0%) ir kitos užsienio investicijos (2,7%). Vadinasi, Lietuvos mokėjimų balanso einamosios sąskaitos deficitas buvo finansuojamas daugiausia tiesioginėmis užsienio investicijomis ir užsienio investicijų portfeliu, o Latvija, be tiesioginių užsienio investicijų, einamosios sąskaitos deficitui finansuoti dar naudojo ir užsienio paskolas, kurios padidėjo daugiau kaip 1,5 karto. Nors Estijos kitos užsienio investicijos sudarė nemažą BVP dalį, tačiau neigiamam einamosios sąskaitos balansui finansuoti visiškai užteko tiesioginių užsienio investicijų.

2000 m., palyginti su atitinkamu praėjusių metų laikotarpiu, tiesioginių užsienio investicijų srautas į Lietuvos ūkį sumažėjo 22,1 procento (žr. 2 lentelę) dėl sumažėjusių investicijų į akcinį kapitalą ir reinvesticijų. Daugiausia buvo investuota į piniginių tarpininkavimo veiklą, maisto produktų, gėrimų ir tabako gamybą bei prekybą, tekstilės ir tekstilės dirbinių gamybą. Tuo tarpu tiesioginės užsienio investicijos į Lietuvą ir Estiją atitinkamai padidėjo 17,1 ir 30,5 procento. Šiose valstybėse daugiausia investicijų teko finansinio tarpininkavimo, pašto ir telekomunikacijų veikloms.

2000 m. Lietuvos ir Estijos gautos grynosios užsienio paskolos buvo su minuso ženklų (atitinkamai 83,2 ir 74,3 mln. JAV dol.). O tai rodo, kad daugiau užsienio paskolų buvo gražinta negu gauta. Tuo tarpu Latvijos šis rodiklis yra teigiamas (31,5 mln. JAV dol.). Latvija gavo daugiau užsienio paskolų negu jų gražino. Vadinasi, einamosios sąskaitos deficitą ji iš dalies finansavo ir gautomis iš užsienio paskolomis.

Visose trijose Baltijos valstybėse nagrinėjamu laikotarpiu oficialiosios tarptautinės atsargos padidėjo. Lietuvoje šį padidėjimą lėmė Lietuvos banko indėlininkų operacijos ir grynosios įplaukos už investuotas užsienio atsargas. Latvijos ir Estijos centriniai bankai daugiau supirko užsienio valiutos iš komercinių bankų, negu šios valiutos jiems pardavė.

2000 m. Baltijos valstybių mokėjimų balansų apžvalga parodė, kad jų einamosios sąskaitos toliau išlieka deficitinės, tačiau Lietuvos ir Latvijos einamųjų sąskaitų deficitai buvo gerokai mažesni negu ankstesniais metais, o Estijos padidėjo. Padidėjęs prekių eksportas buvo ypač reikšmingas visų trijų valstybių einamųjų sąskaitų deficitų mažinimo veiksnys. Tai leido Lietuvai ir Latvijai pagerinti šį rodiklį ir pagaliau priartėti prie Estijos. Kadangi Estijoje eksportas didėjo lėčiau už importą, einamosios sąskaitos deficitas padidėjo. Pažymėtina, kad Baltijos valstybių teigiami paslaugų balansai einamosios sąskaitos deficitą mažino, o investicijų struktūroje (procentais BVP) 2000 m. didžiausią dalį sudarė tiesioginės užsienio investicijos. Vadinasi, einamosios sąskaitos deficitas buvo finansuojamas iš kapitalo ir finansinės sąskaitos.

2. Lietuvos, Latvijos ir Estijos einamųjų sąskaitų deficitų priimtimumo įvertinimas

Einamosios sąskaitos deficitui daro įtaką daugelis veiksnių. Jų visapusiška analizė leidžia tvirtinti apie geresnes ar blogesnes ūkio raidos tendencijas. 2 lentelėje pateikti išvestiniai duomenys, kuriais remdamiesi pamėginsime įvertinti Baltijos valstybių einamųjų sąskaitų deficitų priimtimumą. **Einamosios sąskaitos deficito nepavojingumą ir priimtimumą galėtų įrodyti šie veiksniai:**

1. 2000 m. Baltijos valstybių einamųjų sąskaitų deficitai buvo neigiami, tačiau, palyginti su 1999 m., jie sumažėjo: Lietuvos – 43,5, Latvijos – 24,9, o Estijos padidėjo

12,5 procento. Vadinas, Lietuva ir Latvija rado priemonių deficitams mažinti ir savų ūkių būklei gerinti. Todėl šių valstybių deficitų ir BVP santykis atitinkamai sumažėjo iki 6,0 ir 6,8 procento bei tapo visiškai priimtini. Nors Estijos neigiamas einamosios sąskaitos balansas ir padidėjo, tačiau jis vis tiek išliko priimtinas – 6,7 procento BVP. (Tarptautinis valiutos fondas priimtinu laiko ne didesnę kaip 8 procentų BVP dydžio deficitą.)

2 lentelė

Einamosios sąskaitos deficito priimtimumo rodikliai

Rodikliai	Lietuva		Latvija		Estija	
	1999	2000	1999	2000	1999	2000
Einamosios sąskaitos deficitai, % BVP	-11,2	-6,0	-10,3	-6,8	-5,7	-6,8
Einamosios sąskaitos deficitai minus tiesioginės užsienio investicijos, % BVP	-6,6	-2,6	-4,8	-1,1	0,2	1,3
BVP pokytis / Einamosios sąskaitos deficitai, % BVP	-0,35	0,55	0,11	0,97	-0,19	0,01
Prekių ir paslaugų eksportas / BVP, %	39,7	45,5	46,5	45,8	76,8	96,2
Prekių ir paslaugų eksporto didėjimas, %	-16,4	20,5	-6,6	12,3	-5,5	21,4
Prekių ir paslaugų importo didėjimas, %	-15,9	9,3	-8,7	7,5	-10,0	17,5
Užsienio prekybos apyvarta (prekių ir paslaugų) / BVP, %	89,8	97,4	104,1	100,0	159,6	196,6
Paslaugų balanso kitimas, %	26,9	24,5	11,1	34,7	0,4	1,5
Tiesioginių užsienio investicijų didėjimas, %	-47,4	-22,1	-2,6	17,1	-47,5	30,5
Užsienio investicijų portfelio didėjimas, %	n. d.	-20,0	748,6	-95,1	139,1 k.	-52,2
Tiesioginės užsienio investicijos / Užsienio investicijų portfelis	0,96	0,93	1,54	36,4	1,99	5,44
Grynųjų užsienio paskolų didėjimas (valst.), %	96,5	n. d.	-35,9	-126,0	n. d.	n. d.
Grynųjų užsienio paskolų didėjimas (privat.), %	-91,6	49,7	-96,4	634,3	432,9	n. d.
Grynosios užsienio paskolos (valst.) / Grynosios užsienio paskolos (privat.), %	662,5	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.
Oficialiosios tarptautinės atsargos / Importas, mėn.	2,79	2,80	3,04	2,85	2,56	2,20
Oficialiųjų tarptautinių atsargų didėjimas, %	-14,9	9,4	13,3	0,7	11,6	0,9
Bendroji skola užsieniui / Prekių ir paslaugų eksportas, %	94,3	82,8	112,9	122,5	75,7	48,6
Bendroji skola užsieniui / BVP, %	37,5	37,7	52,5	56,1	56,1	60,9

Pastaba: Didėjimo tempas apskaičiuotas lyginant ataskaitinį laikotarpį su tuo pačiu praėjusių metų laikotarpiu.

Šaltinis: autoriaus apskaičiavimai.

2. Einamosios sąskaitos deficito finansavimą tiesioginėmis užsienio investicijomis parodo šio deficito, apskaičiuoto be tiesioginių užsienio investicijų, ir BVP santykis. Šis rodiklis visose trijose valstybėse padidėjo: Lietuvoje nuo -6,6 (1999 m.) iki -2,6 (2000 m.), Latvijoje – nuo -4,8 iki -1,1, Estijoje – nuo 0,2 iki 1,3 procento. Kaip matome, tik vienintelė Estija tiesioginėmis užsienio investicijomis visiškai finansavo neigiamą einamosios sąskaitos balansą. Nors Lietuvai ir nepakako tiesioginių užsienio investicijų, tačiau galima drąsiai teigti, kad jos einamosios sąskaitos deficitai buvo finansuojamas tiesioginėmis užsienio investicijomis ir užsienio investicijų portfeliu (atėmus dar ir šias investicijas, einamosios sąskaitos balansas būtų teigiamas ir sudarytų 1,0 % BVP). Kitos užsienio investicijos, iš jų ir paskolos iš užsienio, nebuvo naudojamos einamosios sąskaitos deficitui finansuoti.

3. Pagrindinis einamosios sąskaitos deficito sumažėjimo 2000 m. veiksnys buvo labai padidėjęs prekių ir paslaugų eksportas: palyginti su praėjusiais metais, Lietuvoje jis padidėjo 20,5, Latvijoje – 12,3, Estijoje – 21,4 procento. Vadinasi, visos trys šalys sugebėjo atrasti naujų rinkų arba daugiau eksportuoti prekių ir paslaugų į Vakarų šalių rinkas. Ateityje tai turėtų palengvinti išorės ekonominių šokų (pvz., Rusijos krizė) poveikį Baltijos valstybių ūkiams.

4. 2000 m. padidėjo visų trijų valstybių BVP augimo ir einamosios sąskaitos deficito santykis (% BVP). Vadinasi, mažėja atotrūkis tarp BVP augimo ir išsipareigojimų užsieniui, o tai rodo, kad yra pakankamai geros prielaidos einamosios sąskaitos deficitui stabilizuoti. Latvijos rodiklis yra didžiausias ir labai artimas vienetui (0,97). Šis santykis laikomas optimaliu, jeigu jis yra ne mažesnis už vienetą.

5. Lietuvos galimybės finansuoti importą oficialiosiomis tarptautinėmis atsargomis (skaičiuojant mėnesiais) labai nedaug pagerėjo. 2000 m. šis rodiklis sudarė 2,80 mėnesio (1999 m. – 2,79). Tuo tarpu kitų dviejų valstybių importo finansavimo trukmė sumažėjo: Latvijos – nuo 3,04 (1999 m.) iki 2,85 mėnesio 2000 m. pirmąjį pusmetį, Estijos – nuo 2,56 iki 2,20 mėnesio.

6. 2000 m. teigiami Baltijos valstybių paslaugų balansai padidėjo. Tai taip pat buvo vienas iš veiksnių, leidusių sumažinti einamųjų sąskaitų deficitus.

7. Anksčiau vienas iš svarbiausių veiksnių, neleidusių Lietuvos einamosios sąskaitos deficitui mažėti, buvo didelis konsoliduoto centrinio šalies biudžeto išdo deficitas. 1999 m. fiskalinis deficitas sudarė 751,6 mln. JAV dolerių, arba 62,9 procento bendro einamosios sąskaitos deficito. Tačiau 2000 m. sumažinus vyriausybės skolinimąsi iš užsienio ir kai kurias išlaidas šalies viduje, t. y., vykdant griežtesnę biudžeto išlaidų politiką, išdo deficitą pavyko sumažinti iki 153,2 mln. JAV dolerių, arba 22,7 procento einamosios sąskaitos deficito. Tokie pokyčiai leidžia manyti, kad ateityje galima būtų pasiekti gal net ir didesnę einamosios sąskaitos deficito pagerėjimą.

8. Lietuvos ir Estijos 2000 m. mokėjimų balansų klaidos ir praleidimai buvo su teigiamu ženklu. Vadinasi, į statistinę apskaitą nepateko dalis eksporto ir kapitalo įplaukų. Tai rodo, kad šių valstybių einamosios sąskaitos deficitas galėtų būti dar mažesnis. Tuo tarpu Latvijos neigiamas einamosios sąskaitos balansas galėtų būti ir didesnis, nes jos mokėjimų balanso neigiamos klaidos ir praleidimai rodo į apskaitą nepatekusį importą.

2000 m. veiksnių, kuriuos įvertinus galima būtų *teigti, kad einamosios sąskaitos deficitas yra šiek tiek pavojingas*, praktiškai nebuvo. Reikėtų atkreipti dėmesį tik į tai, kad 2000 m., palyginti su 1999 m., tiesioginių užsienio investicijų srautas į Lietuvą gerokai sumažėjo. Kaip žinoma, šios investicijos yra vienas iš pagrindinių einamosios sąskaitos deficito finansavimo šaltinių. Nors tiesioginės užsienio investicijos ir užsienio investicijų portfelis Lietuvoje sumažėjo, tačiau šių šaltinių pakako einamosios sąskaitos deficitui finansuoti. Tuo tarpu Latvijoje tiesioginės užsienio investicijos padidėjo. Tačiau Latvijos einamosios sąskaitos deficitas iš dalies buvo finansuojamas ir kitomis užsienio investicijomis (taip pat ir paskolomis iš užsienio), kurios, palyginti su 1999 m., padidėjo 103,0 procento. Tai nėra gerai.

Susirūpinimą kelia bendros skolos užsieniui didėjimas. Palyginti su Latvija ir Estija, Lietuvos bendra skola užsieniui padidėjo nedaug: nuo 37,5 procento (1999 m.) iki 37,7 procento (2000 m.). Vadinasi, praėjusiais metais valstybės ir privatus sektoriai skolinosi mažiau, o valstybė daug paskolų gražino. Tai suprantama, nes buvo sugriežtinta skolinimosi iš užsienio ir biudžeto išlaidų skirstymo tvarka. Tuo tarpu kitų Baltijos valstybių skola užsieniui labai padidėjo: Latvijos – nuo 52,5 (1999 m.) iki 56,1 procento BVP (2000 m.), o Estijos – nuo 56,1 iki 60,9 procento BVP. Nors toks skolos užsieniui didėjimo tempas yra būdingasi atviros besivystančios ekonomikos šalims, tačiau ateityje tai gali sukelti einamosios sąskaitos deficitų didėjimo bangą.

Išvados

1. Baltijos valstybių einamųjų sąskaitų deficitų priimtimumo analizė parodė, kad 2000 m., palyginti su 1999 m., visų trijų valstybių einamųjų sąskaitų deficitai sumažėjo ir pasiekė visiškai priimtina lygį. Didžiausią įtaką tam padarė labai padidėjęs prekių ir paslaugų eksportas į Vakarų šalių rinkas. Einamosios sąskaitos deficitų susidarymo veiksniai ir toliau buvo užsienio prekybos deficitas ir neigiamas pajamų balansas.

2. Pagerėjusi Lietuvos valstybės finansų politika buvo kitas svarbus einamosios sąskaitos deficito sumažėjimo veiksnys. Konsoliduoto centrinio šalies biudžeto išdo deficito sumažėjimas 2000 m. leido pagerinti einamosios sąskaitos deficitą, o kartu ir bendrą šalies makroekonomikos būklę.

3. Pagrindinis Baltijos valstybių einamosios sąskaitos finansavimo šaltinis ir toliau buvo investicijos. Nors tiesioginės užsienio investicijos į Lietuvą sumažėjo, tačiau, be jų, einamosios sąskaitos deficitui finansuoti dar buvo naudojamas ir užsienio investicijų portfelis. Tik Latvija naudojo ir kitas investicijas, kurių didžiausią dalį sudarė užsienio paskolos. Tai nėra tinkamas finansavimo šaltinis, nes jis didina valstybės skolą užsieniui. Vienintelei Estijai užteko tiesioginių užsienio investicijų neigiamam einamosios sąskaitos balansui padengti.

4. 2000 m. padidėjęs bendrosios skolos užsieniui ir BVP santykis Latvijoje ir Estijoje ateityje gali padidinti ir šių šalių einamosios sąskaitos deficitą.

5. 2000 m. Lietuvos ir Latvijos importo padengimas oficialiosiomis tarptautinėmis atsargomis (mėnesiais) buvo didžiausias tarp visų trijų Baltijos valstybių. Vadinasi, prireikus importą dengti šiomis atsargomis jos galėtų ilgiau nei Estija, nedarydamos didelio spaudimo valiutos kurso stabilumui.

*Dr. Ž. Kalinauskas,
Lietuvos banko Pinigų politikos departamento
Makroekonomikos ir prognozavimo skyriaus viršininkas*

Literatūra

1. *Comments on the Estonian Preliminary Balance of Payments for the Year 2000. Newsletter No 1 (216), Bank of Estonia, 2000.*
2. *Latvia's Balance of Payments. Quarterly Bulletin. 4/2000. Bank of Latvia, 2000.*
3. *Lietuvos Respublikos mokėjimų balansas 2000/4. Lietuvos bankas, 2000.*
4. *Preliminary Balance of Payments of Estonia for 2000. Eesti Pank Bulletin No 3, 2000, p. 8–30.*

Straipsnis gautas 2001 m. birželio mėn.

Priimtas spaudai 2001 m. birželio mėn.